

“Alman İslamı” ve “İslam’ın Yerlileştirilmesi” Kavramları Odağında Alman Dilinde İslam Din Kültürü/Bilgisi Ders Kitaplarının İçerik Analizi*

Content Analysis of Islamic Religion Culture/Information
Textbooks in German Language Under the Scope of
“German Islam” and “Localizing Islam” Concepts*

Semra ÇİNEMRE, Sorumlu Yazar. Dr. Öğr. Üyesi.

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

E-mail: semra.cinemre@trabzon.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2924-1129

ISSN: 1303-880X

e-ISSN: 2667-7504

<http://ded.dem.org.tr>

Geliş/Received: 13.08.2018

Kabul/Accepted: 05.04.2019

Makale türü/Article type:

Araştırma/Research

Atıf/Citation: Çinemre, S. (2019). “Alman İslamı” ve “İslam’ın yerlileştirilmesi” kavramları odağında alman dilinde İslam din kültürü/bilgisi ders kitaplarının içerik analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17 (37), 35-75.
DOI: 10.34234/ded.453093

* Bu çalışma, “Almanya’da İslam Din Dersleri ve Almanca Din Dersi Kitaplarının İçerik Analizi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* This study is derived from the doctoral thesis titled “Islamic Religious Lessons in Germany and Content Analysis of German Religious Textbooks”.

Öz: Almanya’da anayasaya uygun, düzenli bir İslam din dersi yolunda önemli gelişmeler kaydedilmektedir. Fakat bu gelişim sürecinde, devlet denetiminde verilen ders modelleri ile İslam’ın Batı bağlamında yeni bir şekilde yorumlanması, Alman şekilli, liberal bir İslam anlayışının oluşturulması, bu anlamda “İslam’ın yerleştirilmesi” ve neticede “Alman İslamı” oluşturulması gibi tartışmalar söz konusudur. Bu çalışmada, bahsi geçen iddiaları ders kitapları örnekleminde analiz etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Almanya’da çoğunlukla İslam bilgisi/kültürü ders modelinde, 5-8. sınıf düzeyinde okutulmakta olan iki farklı ders kitap serisi (*Saphir* ve *Ein Blick in den Islam*) örneklem olarak seçilmiş ve içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Söz konusu tartışmaların kitaplara yansımalarını tespit etmek amacıyla analiz kategorileri geniş tutulmuş ve “İslam dininin tasviri” ile “hassas dinî kavram ve konuların sunumu” şeklinde iki analiz kategorisi belirlenmiştir. Böylece kitaplarda nasıl bir İslam anlayışının ortaya konduğu tespit edilmiş ve bu çerçevede Alman İslamı ve İslam’ın yerleştirilmesinden bahsetmenin imkânı tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda, ders kitaplarında İslam’ın nasıl takdim edildiği çeşitli alt kategorilerle ortaya konmuştur. Bu bağlamda *Saphir* ders kitaplarında İslam’ın barış dini olduğu yönündeki vurguların dikkat çektiği, *Ein Blick in den Islam* ders kitaplarında ise tek bir vurgunun temayüz etmediği görülmüştür. Fakat elde edilen bulgulardan hareketle ders kitaplarında Alman İslamının inşa edildiği şeklinde net bir sonuca ulaşmak zordur. Hassas dinî kavram ve konuların sunumu kategorisine ilişkin olarak da her iki yayında da cihat ve kısas gibi İslam dininin bazı meselelerinden kaçınıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra *Saphir* ders kitaplarında benimsenen ayet tercüme usulü ile anayasa ve demokrasi değerleriyle önemli ölçüde örtüşen bir İslam anlayışının takdim edildiği görülmüştür. *Saphir* ders kitaplarında Kur’an’ın ve İslam’ın yerleştirilmesine işaret eden bu içeriğe karşılık *Ein Blick in den Islam* ders kitaplarında bu kapsamda bir içerik tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya’da İslam din dersleri, Almanya’da İslam bilgisi/kültürü ders kitapları, Alman İslamı, Almanya’da İslam.

&

Abstract: In Germany, significant progress has been made on the way of setting regular Islamic religious courses. In the course of this development, however, there are debates regarding the claim that in state-controlled course models, Islam will be interpreted in the Western context and consequently “German Islam” will be created. In order to handle this controversial issue, two different series of textbook

publications (*Sapphire* and *Ein Blick in den Islam*) (5-8th grade) which are mostly used in Islamic knowledge/culture course model in Germany were examined with content analysis technique. At the end of the study, in terms of Islamic descriptions both books -but with a persistent emphasis at Saphir textbooks- emphasize that although Islam is often associated with violence, it is a religion of peace. In the context of the “Localizing Islam” concept it is observed that sensitive concepts of Islam such as “jihad” and “Retaliation” (*Qisas*) were avoided in both series of publications and at Saphir textbooks those concepts were often presented with modern juristic expressions.

Keywords: Islamic religious courses in Germany, Textbooks of Islamic Religion Culture/Information courses in Germany, “German Islam”, Muslims in Germany.

Giriş

Almanya’ya ilk misafir işçi göç dalgasının üzerinden yarım asrı aşkın süre geçmiş ve ülkede Müslüman nüfus artık dört ayrı kuşağa genişlemiştir. İki binli yılların başından itibaren Alman devlet okullarında öğrenim gören Müslüman öğrenci sayısı ise yaklaşık 900 bine ulaşmıştır (Uslucan, 2011, 28; de Maiziére, 2011, 14). Bu Müslüman nüfusun pek çok ihtiyaç ve beklentisinden biri de anayasaya uygun statüde mezhebe dayalı bir İslam din dersidir. Müslüman öğrencilere yönelik bir din dersinin gerekliliği uzun yıllar tartışılmış ve bu gereklilik, 2000’li yıllardan itibaren artık farklı taraflarca kabul edilmiştir. Sonraki süreçte tartışmalar, dersin gerekliliğinden ziyade dersi vermenin yasal açıdan nasıl mümkün olabileceği üzerine yönelmiştir (Ceylan, 2008, 90; Khalfaoui, 2010, 114; Oebbecke, 2010, 59; Mohagheghi, 2010, 223). Bu noktada İslam din dersini yürütme yetkisini üstlenecek tek bir Müslüman cemaat hâlen olmasına rağmen, çeşitli eyaletlerde bu konuda farklı ara çözümler geliştirilerek ders uygulamalarının önü açılmıştır (Gesetz zur Einführung von islamischem Religionsunterricht als ordentliches Lehrfach (7. Schulrechtsänderungsgesetz). Bu sürece paralel olarak da dersin öğretim programları, kitap ve materyalleri, öğretmenleri ve öğretmenleri yetiştirecek yükseköğretim kurumları gibi konularda önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Ceylan, 2008, 126; Gebauer, 2006, 29-30; Altunbaş, 2008, 20; Çetin, 2006, 45). Bu gelişmelerden biri, 2008 yılında ilk Almanca ders kitabı olarak *Saphir*’in yayımlanmasıdır. Bu ilk kitabın yayımlanmasından sonra farklı kişi veya kişiler tarafından çeşitli ders kitapları yayımlanmaya devam etmiştir.¹ Kitapların dilinin Almanca olması, Almanya’da

¹ Almanya’da isteyen herkes ders kitabı yazabilmektedir. Bununla birlikte, başarılı bulunanların yayımlanma şansı daha yüksektir (Davarcı, 2006, 10, 23). Ders kitaplarının onay ve kabul süreci

kabul ve onay görmesinin yanında pek çok eleştiri ve endişeyi de beraberinde getirmiştir. Endişelerin arka planında, devlet denetiminde verilecek olan Alman dilinde İslam bilgisi/kültürü dersi ile –bilinçli ya da bilinçsiz olarak– temel İslam dinî kavramlarının içerik bakımından manipüle edileceği ve bu durumda geleneksel kavram ve anlayışlardan kopuş ve yabancılaştırılmaya maruz kalınacağı kaygısı yatmaktadır (Kiefer, 2001, 61-64; Kiefer, 2005, 22, 211, 217). Yine bu kaygının bir devamı olarak da bazı araştırmacılara göre “Avrupa İslamı” (*Euro Islam*) ya da özelde “Alman İslamı” (Aydın, Halm & Şen, 2003; Lerch, 2006), “Kur’an’ın yerlileştirilmesi” (*Einbürgerung des Koran*) (Jacobs, 2006), “İslam’ın yerlileştirilmesi” (*Einbürgerung des Islam*) (Lau, 2007; Dokumentation der Fachtagung, 2005; Richter, 2005) ve “İslam’ın Batılılaştırılması” (*Verwestlichung des Islam*) (Roy, 2006, 199, 288, akt. Köktaş und Kurt, 2010, 441) gibi kavramlarla İslam’ın Alman dilinde, Batı bağlamında yeni bir şekilde yorumlanması hedeflenmektedir (Köktaş und Kurt, 2010, 440-441). Alman İslamı kavramıyla çoğunlukla, Almanya’daki Müslümanların köken memleketlerinin kültür ve geleneklerinden bağımsız; otantik, fakat Alman şekilli, liberal bir İslam anlayışı oluşturulması kastedilmektedir (Weiße, 2010; Köktaş und Kurt, 2010, 440-441). İlk onaylanmış Almanca ders kitabı Saphir’in üç kişilik yazar ekibinde yer alan Lamya Kaddor’un 2010 yılında kurulan Liberal İslam Birliği’nin (*Liberal-Islamischer Bund e. V.*) kurucu başkanı, Rabeya Müller’in de kurucu üyelerinden olması (<https://lib-ev.jimdo.com/>), yukarıda söz edilen kaygı ve iddiaların bu kitaplar özelinde irdelenmesi fikrini doğurmuştur. Saphir serisini mukayeseli bir şekilde incelemek amacıyla Ein Blick in den Islam ders kitapları da çalışmanın örnekleme dahil edilmiştir. İlk serisi 2010 yılında yayımlanan Ein Blick in den Islam ders kitapları, Osnabrück Üniversitesi İslam İlahiyat Enstitüsü’nün müdürü Prof. Dr. Bülent Uçar editörlüğünde yayımlanmıştır. Çalışmada, örneklem olarak seçilen bu iki takım ders kitabı, Alman İslamı ve İslam’ın yerlileştirilmesi temelli tartışmalar ekseninde analiz edilecektir. İslambilimci Dr. Michael Kiefer, “Eksiklikler giderilene kadar, İslam din ders kitabı üretilmesi, gelecek yıllarda kaçınılmaz olarak bir laboratuvar işi gibi görülecektir. Bu nedenle, bu sahada çalışanlardan, eleştirilerini ölçülü bir şekilde sunmaları beklenmektedir.” ifadeleriyle ders kitabı ve materyallerinin geliştirilmesi amacıyla akademik çalışmaların gerekliliğine dikkat çekmektedir (Kiefer,

ise eyaletlerin sorumluluğunda gerçekleşir. Eyaletler, ders kitapları için federal düzeyde belirlenen bağlayıcı ortak kriterleri esas alarak Eyalet Okul Kitap Komisyonları (*Landesschulbuchkommissionen*) kurar ve kitaplar bu komisyonlarda incelenir (Gemein, 2012, 61). İslam bilgisi/kültürü ve İslam din dersi kitaplarını da denetleyen komisyonlar vardır. Komisyonlar, sunulan ders kitabını inceler ve bir rapor sunar. Rapor sonucuna göre de Kültür İşleri Dairesi (*Kultusverwaltung*) ders kitabını onaylar veya reddeder. Resmî makamlarca onaylandıktan sonra hangi ders kitabının okutulacağına öğretmen ve okul karar verir. (Gemein, 2012, 66-67).

2012, 100). Bu çalışma da gelişme sürecinde olan bu alana katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Alman akademik camiasında ders kitaplarını analiz eden çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Saphir ve Ein Blick in den Islam kitaplarını bir arada konu edinen iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlar, Dr. Michael Kiefer ve Dr. Klaus Spenlen tarafından kaleme alınmış kitap bölümleridir. Kiefer, Saphir ve Ein Blick in den Islam ders kitaplarını İslambilimi açısından analiz etmiştir (Kiefer, 2012). Yazar, çalışmada kitapların amaçları, konu dağılımı ve dinî referansların kullanımı gibi analiz kategorileri belirlemiştir. Spenlen de aynı ders kitaplarını eğitim bilimi çerçevesinde; alan yeterliliği, metot yeterliliği, öğrenme-öğretme yöntemi gibi kategoriler çerçevesinde eleştirel bir bakış açısıyla analiz etmiştir (Spenlen, 2012). Ülkemiz akademik camiasında Almanya’da İslam din dersleri üzerine yapılan çalışmaların genellikle İslam din dersi meselesini farklı boyutlarıyla ele aldığı, derslerin gelişim sürecini incelediği, çeşitli eyaletlerdeki din dersi modellerini ortaya koyduğu ve Müslümanların dersten beklentilerini konu edindiği görülmüştür. Fakat Almanya’daki İslam din ders kitaplarını analiz eden veya bu dersleri Alman İslamı çerçevesinde ele alan bir çalışma tespit edilmemiştir. Muhtevanın yanı sıra nicel açıdan bakıldığında son on yılda (2009-2019) ülkemizde Almanya’da İslam din dersleri üzerine yapılan makale çalışmalarının yalnızca dokuz tane olduğu görülmüştür. Oysa Almanya’da İslam din derslerinin aktüel bir mesele olduğu, nitekim hemen her yıl konuyla ilgili gelişmelerin yaşandığı göz önüne alındığında bu sahadaki gelişmeleri yakından takip edecek çalışmalara ihtiyaç olduğu ortadadır.² Bu bağlamda bu makalenin, meseleyi farklı bir yönüyle ortaya koyması ve sonuçlarıyla, ilgili sahanın gelişim sürecine katkı sunması bakımından özgün ve aktüel değere sahip bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Almanya’da İslam din dersi kapsamında uygulanmakta olan ders modelleri eyaletlere göre çeşitlendiği için, buna uygun olarak ders kitapları da kendi içerisinde çeşitlilik arz etmektedir. Bu araştırmanın evrenini ise Almanya’da ço-

² Bu bağlamda Giessen Üniversitesi İslam İlahiyatı ve Din Pedagojisi kürsüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Yaşar Sarıkaya’ya göre İslam din dersi ile ilgili sürekli olarak bir değişim ve gelişme yaşanmaktadır. Dolayısıyla dün yapılan çalışmalar bugünkü mevcut durumu izah etmekten uzak olduğu gibi, bugün yapılan çalışmalar da yarını izah etmekten uzak kalacaktır (Sarıkaya, 2008, 129).

ğunlukla İslam bilgisi/kültürü ders modelinde, Alman dilinde yayımlanan ders kitapları oluşturmaktadır. Bu branş için yayımlanmış olan çeşitli ders kitaplarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmada amaçlı örneklem alma yoluna gidilmiş ve evreni temsil ettiği düşünülen *Saphir* ve *Ein Blick in den Islam* ders kitaplarının 5/6 ve 7/8. sınıf³ serileri seçilmiştir.⁴ Bu ders kitaplarının seçilme nedeni, Alman dilinde yazılmış ilk ders kitabı örnekleri olmaları ve bunun yanı sıra her ikisinin de orta kademe için basılmış serilerinin olmasıdır.

Bulgular ve yoruma geçmeden önce her iki kitabı kısaca tanıtmak gerekirse; *Saphir* kitabının, kapağında “İslam din kitabı” (*Islamisches Religionsbuch*), ön-sözünde ise “İslam dersi” (*Islamunterricht*) şeklinde isimlendirildiği görülmektedir. Bu ders isimlerinin ise uygulamada doğrudan bir modele işaret etmediği ve *Saphir*’in, çoğunlukla “İslamkunde” denilen, İslam bilgisi/kültürü ders modelinde okutulan bir ders kitabı olduğu görülmektedir.

Saphir’in her iki serisi de 2008 yılında Münih’te Kösel-Verlag yayınevinde, Lamya Kaddor, Rabeya Müller ve Harry Harun Behr editörlüğünde yayımlanmıştır.

İki kitap da on beşer üniteden müteşekkildir. *Saphir* 5/6 ders kitabı 192, *Saphir* 7/8 ise 216 sayfadır.

Ein Blick in den Islam kitabı, 2010 yılında 5/6. sınıf, 2012 yılında ise 7/8. sınıf düzeylerinde yayımlanmıştır. Prof. Dr. Bülent Uçar’ın editörlüğünde kaleme alınan *Ein Blick in den Islam* ders kitapları, öğretmen ve eğitimcilerden oluşan bir ekip çalışmasının ürünüdür.

Kitap, esasında “İslam bilgisi/kültürü” (*Islamkunde*) ders modelinde kaynak olarak geçmesine rağmen kitapta mezhebe dayalı İslam din dersi karakteri ön plandadır. Dr. Klaus Spenlen’in tespitine göre de başlıklar, görseller, yazar açıklamaları, diğer içerik ve bizatihi kitabın kapak isminde⁵ de bu, kendisini göstermektedir (Spenlen, 2012, 128).

Ein Blick in den Islam 5/6 kitabı, 17 üniteden müteşekkil 164 sayfa; 7/8 kitabı ise 19 üniteden oluşan toplam 184 sayfadır.

3 Kitapların 5 ve 6. sınıf ile 7 ve 8. sınıf içerikleri tek kitapta birleştirilerek 5/6 ve 7/8 şeklinde basılmıştır.

4 İlgili kitapların ilk basım nüshaları seçilmiş olup künnyeleri şu şekildedir: *Saphir 5/6: Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, (Lamya Kaddor, Rabeya Müller und Harry H. Behr (hrsg.), Band 1, Kösel Verlag, 2008). *Saphir 7/8: Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, (Lamya Kaddor, Rabeya Müller, Harry H. Behr u.a. (hrsg.), Band 3, Kösel Verlag, 2011). *Ein Blick in den Islam 5/6*, (Bülent Uçar (hg), Schulbuchverlag Anadolu, 2010). *Ein Blick in den Islam 7/8*, (Bülent Uçar (hg), Schulbuchverlag Anadolu, 2012).

5 “Ein Blick in den Islam” ismi, “İslam’a Bir Bakış” şeklinde tercüme edilebilir.

Araştırmanın Tekniği: İçerik Analizi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinin ilgi alanı, her türlü metnin içeriği ve taşıdığı anlamın ne olduğudur. Bununla, ilk bakışta göze çarpan yanları aşmayı sağlayan, daha anlamlı ve derin bir okuma anlamına gelen “ikinci dereceden bir okuma” kastedilmektedir (Bilgin, 2014, 8). İçerik analizinin amacı ise metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini, temel vurgusunun ne olduğunu ortaya çıkarmak ve bu bağlamda yorumlamaktır (Bal, 2013, 179).

İçerik analizinde, ele alınan materyalin içerik ve niteliklerinin çeşitli kategoriler altında, çalışmanın denenceleri doğrultusunda, bağımsız değişkenlere göre farklılaşmasını ortaya koymak amacıyla, teknik betimleme ve anlama mekanizmaları işe koşulmaktadır (Bilgin, 2014, 8). Teknik betimleme için öncelikle materyal bölünmekte ve aşamalı olarak incelenmektedir (Bal, 2013, 185). Fakat bu, metin ya da söylem öğelerini basit bir sıralama, tasnif veya mekanik bir bölümlendirme işleminden farklıdır. Bu işlem, bir bakıma ortaya koyma, gösterme, yani anlamı aydınlatma amacına hizmet edebilecek nitelikte bir kategorilendirmenin ifadesi olup anlama ilişkin bir kanıt inşasıdır (Bilgin, 2014, 2).

İçerik analizinde incelenen konuya bağlı olarak çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bunların başlıcaları; frekans analizi, kategorisel analiz, değerlendirici analiz, olumsuzluk ya da ilişki analizi ve diğer analiz teknikleridir. Bu çalışmada belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesi ve ardından bu birimlerin belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eden kategorisel analiz çeşidi uygulanmıştır (Bilgin, 2014, 18-28).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada süreç şu şekilde gerçekleşmiştir: Öncelikle dört sınıf düzeyindeki iki takım ders kitabı, araştırmanın temel problemi doğrultusunda ön incelemeden geçirilmiştir. Bu noktada elde edilen veriler, her sınıf düzeyi ve iki ders kitabı için de kabaca not edilmiştir. Daha sonra, bu verileri bölümlere ayırmak, karşılaştırmak, kavramlaştırmak ve ilişkilendirmek anlamına gelen kodlama sürecine geçilmiştir. Ham veriler satır satır ve görselleriyle birlikte sayfa sayfa incelenerek “genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama” yoluyla okunmakla birlikte; üç kodlama türünden de (daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama, verilerden çıkan kavramlara göre kodlama ve genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama) yararlanılmıştır. Bu kodlama biçiminde, “verile-

rin analizinden önce genel bir kavramsal yapı oluşturulmakta, aynı zamanda analiz birimlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan yeni veriler de daha önceden oluşturulan kod listesine eklenmektedir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011, 232). Dolayısıyla kodlamada “tekrar okuma” ve “alanyazına dönme” işlemleri tekrar edilmiş, veriler arasında yer alan anlamlı bölümlerin kodlanmasında araştırmacının veri analizine başlamadan önce belirlediği genel çerçeveden faydalanılmıştır. Buna göre ana temalar önceden belirlenmiş olup bu temalar altında yer alabilecek daha ayrıntılı temalar ise verilerin incelenmesi sonucu kod listesine eklenmiş, eski bazı kodlar değiştirilmiştir. Netice itibariyle bu çalışmanın analiz kategorileri; İslam dininin tasviri ile hassas dinî kavram ve konuların sunumu şeklinde belirlenmiştir.

Ders kitapları her analiz kategorisi altında bir bütün olarak değil; Saphir ve Ein Blick in den Islam ayrı ayrı ve 5/6 ile 7/8 serileri halinde iki alt başlıkta incelenmiştir. Böylelikle bir taraftan verilerin kısım kısım ve sistematik halde sunulması göz önünde bulundurulurken; öte yandan da okuyucuların gerek iki farklı yayın serisini, gerekse aynı seri içinde de farklı sınıf düzeylerini karşılaştırmasına imkân sağlanmış olacaktır. Elde edilen verileri etkili bir biçimde yansıtmak amacıyla bulgular, kitaplardan doğrudan sözel alıntılar eşliğinde sunulacaktır.

Bulgular ve Yorum

Bulgulara iki analiz kategorisi başlığı halinde ayrı ayrı yer verilecektir.

1. İslam Dininin Tasviri

Bu başlık altında, İslam dini ile ilgili yazılı ve görsel içerik bir üst okumaya tâbi tutularak ders kitaplarında nasıl bir İslam tasvirinin yapıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada ders kitaplarında hangi İslam dinî konularının yer aldığı ile ilgilenilmemektedir. İslam’ın nasıl takdim edildiği, hangi kavram ve vurgularla ilişkilendirilerek betimlendiği ortaya konulacaktır. Neticede İslam’ın yerleştirilmesi ve Alman İslamı iddiaları irdelenecektir. Bu doğrultuda, ilgili analiz tekniği hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; kodlamada açık kodlama usulü izlenmiş ve önce, doğrudan “İslam” kavramının geçtiği içerikte ortaya konan yazılı ve görsel tasvirler kaydedilmiştir. Elde edilen bu ham veriler yeniden gözden geçirildiğinde ise; belirgin hale gelen yeni alt kategoriler isimlendirilmiştir. Her bir kategori altındaki içerik, kapsam bakımından geniş ise veriler kendi içinde yeni alt kategoriler halinde tekrar düzenlenmiştir.

a. Saphir ders kitaplarının analizi

Saphir 5/6

Saphir 5/6 ders kitabında, özellikle İslam’a ilişkin olumlu tasvirler sunan içerik tespit edilmiştir. Bu kapsamdaki tasvirler, sıklıkla belirli konulara vurgu yaptığından, ortaya çıkan verileri yeniden kategorize etmek mümkün olmuştur. Bunlar: İslam’ın barış ve huzur dini olması, İslam dininin mesajının hayata ve davranışa dönük olması ile İslam tarihinde olumlu örneklerin olmasıdır.

Analizlere, sayılan alt kategorilerin sırasına göre yer verilecektir.

İslam’ın barış ve huzur dini olması: Burada, İslam ile barış, sevgi, merhamet ve huzur kelimelerinin bir arada bulunması ya da bu kavramlara işaret eden yakın içerik, kodlamada İslam’ın barış ve huzur dini olması kapsamında değerlendirilmiştir.

- Müslüman tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Müslüman olmak, Allah’la, diğer insanlarla, doğayla ve kişinin kendisiyle barış (huzur/sükunet) araması anlamına gelmektedir.” (s. 26). Burada Müslüman olmanın ve dolayısıyla İslam’ın; Yaratıcıyla, toplumla, doğayla ve kişinin kendisiyle ilişkisinde barış ve huzur içinde olmasıyla ilişkilendirilmesi vurguları söz konusudur.
- İnsanların bazen başka insanlara darılabileceği, fakat sonra barışma yolları araması gerektiği, nitekim İslam’da da bununla ilgili birtakım kuralların olduğu ifade edilmiştir (s. 86). Ancak, bu ifadelere ilişkin referanslar kullanılmamıştır. Çok farklı genişlikte ele alınması mümkün olan barış konusu, burada kişiler arası ilişkiler bağlamında, öğrenci davranışına dönük olarak ele alınmıştır.
- “Allah’a ve Rasulüne itaat edin.” ayetiyle başlayan kapak sayfasındaki slogan: “Mutluluk yolu” anlamına gelen “Wege zum Glück”tür (s. 101). Kitap boyunca, ünite giriş sayfalarında yer alan ayetle aynı sayfada bulunan sloganın prensip olarak birbirini bütünlediği göz önünde bulundurulursa, burada mutluluk yolu olarak tanımlanan yolun Allah’a ve Rasulüne tâbi olmaktan geçtiğinin ifade edilmesi şeklinde bir vurgu söz konusudur.
- “Selamun aleyküm” için “islamischer Friedensgruß!” denilmiş, bu ifadenin, Müslümanların barış/esenlik selamı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Burada da Müslümanların kendi arasındaki selamlaşma ifadelerinin dahi barış anlamına geldiği ifade edilmektedir (s. 112).

- Habil ile Kabil kıssasından hareketle, Müslümanların kendisine el kaldıranla dahi çarpışmayacağına dair bir bilgi paylaşılmıştır. Ayetin; “Sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben sana karşı elimi uzatacak değilim.” (5:28) kısmı alıntılanmıştır (s. 149). Burada bir Müslümanın, kendisine olumsuz yaklaşan kişiye dahi sevgi, merhamet ve barış dolu bir yaklaşım sunmasına ilişkin içerik, doğrudan Kur’an’dan verilmiştir.
- İslam’ın barış dini olduğuna ilişkin içeriğin sunulduğu bir sayfada, okuma parçasının başlığı “İslam barış anlamına gelmektedir.” (*İslam bedeutet Frieden*) şeklindedir (s. 150). Burada da din olarak bizatihi İslam’ın barışla eş değer olduğu belirtilmektedir.
- İslam’ın terörle özdeşleştirilmesi gerçeğine metin içeriği ile tam bir sayfa ayrılmıştır. Burada öncelikle İslam denince; peçe, ateş ve kılıç, Afganistan, El-Kaide, Madrid saldırısı, kötü İslamcılar ve 11 Eylül gibi akla gelen bazı kavramlardan bahsedilmiş ve neticede İslam’a yönelik olumsuz bir algı olduğu gerçeği ortaya konulmuştur.

Ardından, İslam’ın esasen barış dini olduğuna dikkat çekilerek Müslümanların, İslam’a karşı olumsuz algı ve ön yargılar karşısında sabırlı olması gerektiği, nitekim Hz. Peygamber’in de bunu öğütlediği vurgulanmıştır. “Müslümanlar için barış yolunu görmek istiyorsanız; bu, Kur’an’dır.”, denmiş ve bu bağlamda iyi şeyler yapmak, adil davranmak ve dünyayı kaosa sürüklememek gerektiğine işaret edilmiştir. Dışlanan ve yanlış algılanan Müslüman gençlere, bu durum kendileri için dayanılmaz olursa, bir rap parçası yazabilecekleri önerisinde bulunulmuştur (s. 150).

Burada, İslam’ın toplumdaki ve hatta uluslararası düzeydeki imajının ne olduğu öğrencilere anlatılmış, İslam’ın esasında barış dini olduğuna dikkat çekilmiş ve aksi yöndeki algı ve önyargılar karşısında ne yapabilecekleri konusunda öğrencilere bazı tavsiyeler verilmiştir. Ayrıca burada popüler kültür unsuru olarak rap müziğinden bahsedildiği görülmektedir. Bu noktada bazı Müslüman gençlerin kendilerini ifade etme biçimi olarak da işlev gördüğü bilinen rap müzik, Müslüman gençlere bir öneri olarak sunulmuştur.

- Bir sayfada “Sizden kim öfkeliyse; ayaktaysa otursun, öfkesi hâlâ geçmemişse uzansın.” hadisi kullanılmıştır. Diğer sayfada da “Burnuna kadar gelmişse bir rap yaz.” ifadesine yer verilmiştir. Burada verilen mesajların öfkeli Müslüman gençleri yatıştırmaya; barışı ve huzuru sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir (ss. 150-151). Bu konuda bir taraftan İslam dini referansı

olarak hadis içeriği kullanılırken diğer taraftan da popüler kültür unsurunun bir arada kullanılması söz konusudur.

- Başka bir sayfada yine, İslam’ın barış dini olduğu vurgusu tekrarlanmıştır. “İslam, Müslümanları barış içerisinde yaşamakla yükümlü kılmıştır; barışçı olmak, istisnasız her insana karşı olmalıdır.” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Hatta bazı durumların insanı barış dışında davranmaya sevk etse de yine de bu konuda barışçı davranmayı elden bırakmamak gerektiği, çünkü ancak bu şekilde huzurlu bir birlikteliğin mümkün olduğundan bahsedilmiştir (s. 166). Burada barışın, özellikle çokkültürlü bir toplumda herkese yönelik olması gerektiğine dair vurgular söz konusudur.
- Barış içinde olmamanın kaynaklarından birisinin de sosyal eşitsizlik olduğu belirtilmiş ve bu bağlamda zekat ibadetinin sosyal rolüne ve önemine değinilmiştir (s. 166). Burada zekat ibadetinin barışa katkı sunmakla ilişkilendirilmesi dikkat çekici bir vurgudur.

Kitaptan seçili örneklerden de anlaşılacağı gibi, İslam’ın barış ve huzur dini olması, Saphir 5/6 ders kitabında çeşitli ünitelerde, kitap boyunca sıkça yer verilen bir vurgudur.

İslam dininin mesajının hayata ve davranışa dönük olması: Burada, İslam dininin gündelik hayata dönük davranış içeriği sunan mesajları kodlamada esas alınmıştır.

- İki sayfa boyunca seçilen 13 tane hadise yer verilmiştir. Bunlar; yıkanmak, esnemek ve aksırmak adabı, yediğini içtiğini küçümsememek, israf etmemek, çocuklara merhametli, büyüklere hürmetli davranmak, helal rızık çabası içerisinde olmak, sevdiğini birbirine söylemek, hayvanlara zulmetmemek, kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, merhamet etmeyene merhamet edilmeyeceği, hastaları ziyaret etmek, açları yedirmek, tutukluları salıvermek gibi bireysel ve toplumsal hayatta doğrudan karşılığı olan ve davranış örneği sunan konulardan seçilmiştir (ss. 72-73). Burada hadislerin günlük hayattan, canlı ve dikkat çekici örnekler olarak öğrencilere sunulması, İslam’ın davranışa dönük olması kapsamına uymaktadır.
- Bir sayfada Kur’an’ın ele aldığı konular sayılmış ve varoluşsal soruların yanı sıra, yaşama hitap eden konulara da temas ettiği belirtilmiştir (s. 106). Dolayısıyla burada da Kur’an’ın sadece kıssalar, ibadetler ve iman hakkında bir içerik sunmadığı, hayatla bağlantısı olan bir kitap olduğu açıkça vurgulanmıştır.

- Hadislerin de sadece inançla ilgili konularla değil; aynı zamanda günlük hayatla ilgili temel bazı konularla da ilgilendiğinin belirtilmesi, yine bu kapsamda içeriğe sahip bir vurgudur (s. 108).
- Ayakkabı giymek, yemek yemek gibi günlük hayatta yapılan pek çok davranışı gerçekleştirme biçiminin, alışkanlık haline geldiği için düşünülmeden yapıldığı, fakat davranışlara şekil veren bu öğretilerin esasen hadislere dayandığı belirtilmiştir (s. 109). Bu ifadelerin, çocuğun davranışının arka planındaki kodları öğrenmesi bakımından önemli olup dinî aidiyet hissetmesi açısından da etkisinin olması mümkündür.
- Karşılıklı iki sayfanın birinde dedikodu, anne-babaya saygısızlık, zan yapmak gibi günlük hayattan seçili bazı davranış biçimleri; diğer sayfada ise bu konuda öğrencileri sakındıracak ve uyaracak bazı ayet alıntıları yer almaktadır (s. 117). Bu da Kur'an'ın günlük hayatı ve davranışları şekillendiren bir içeriği olmasına işaret etmesi bakımından önemlidir.
- Anne-babaya saygı ve hürmetle ilgili ayet ve hadis örnekleri verilmiş ve kısa bir hikaye sunularak büyüklerin bizim yardım ve desteğimize ihtiyaçları olduğu ifade edilmiştir (s. 130). Burada da bazı ayet ve hadis içeriklerinden hareketle ailevi ve toplumsal açıdan olumlu davranış mesajlarının sunulduğu görülmektedir.
- Bir sayfada, dürüstlükle ilgili bir hadis verilmiş ve dürüstlüğün cennete giden bir yol olduğu belirtilmiştir (s. 152). Burada da doğrudan davranışa yönelik içeriği olan bir hadisin paylaşılması söz konusudur.
- Bir sonraki sayfada da zandan kaçınmak, birbirine haset etmemek ve kardeşler olmak konulu bir hadis vardır. Aynı sayfada Nas Suresi de bulunmaktadır. Bu sure ile de insanların kötülüklerinden Allah'a sığınma mesajı verilmektedir (s. 153). Kişiler arası ilişkiler ve insanlarla ilgili bazı konulara temas eden bu ayet ve hadisler de öğrencinin günlük yaşamında kullanacağı bilgi içeriği sunması bakımından önemlidir.

Kitaptan seçili örneklerde görüleceği gibi, Saphir 5/6 ders kitabında, İslam dininin mesajının hayata ve davranışa dönük olması, çeşitli bağlamlarda sıkça yer verilen bir konudur.

İslam tarihinde olumlu örneklerin olması: Saphir'de tespit edilen olumlu tasvirlerden bir diğer alt kategori de İslam tarihinde olumlu örnekler olmasıdır. Burada, özellikle peygamber kıssalarında sunulan farklı konularla ilgili olumlu içerik, genel olarak İslam tarihinde olumlu örnekler olması kapsamına dahil edilmiştir.

- Konu başlığının “kurallar” olarak belirtildiği bir konu alanında, Medine Sözleşmesi bağlamında Hz. Peygamber’in, dini ne olursa olsun herkes için eşitlik istemesinden bahsedilmiş ve Medine’ye göç ettiklerinde yaptığı bir konuşmasına yer verilmiştir. Buradaki ifadelerinde Hz. Peygamber’in, “Birlikte yaşadığınız kişilere saygı duyun.” (*Respektiert eure Mitmenschen!*) vurgusu yaptığının işaret edilmesi, bir arada yaşamının İslam tarihinde güzel bir örneği olduğu altını çizmesi bakımından olumlu bir mesajdır (s. 84).
- Hicret ve göç etme konusundan hareketle, etkinliklerden birinde “Düşünün ki, dilini ve insanlarını bilmediğiniz bir yere göç ediyorsunuz. Hz. Peygamber’in bu tavsiyeleri yeni yurdunuzda yaşama konusunda size nasıl yardım eder?” şeklinde bir soru sorulmuştur (s. 84). Burada da İslam tarihinde olumlu bir örnek olarak Hz. Peygamber’in kendi dönemi için sunduğu tavsiyelerini güncel toplumun gerçekliğiyle ilişkilendirme çabası söz konusudur.
- İslam tarihinden Hz. Meryem, Asiye ve Belkıs gibi kadın örneklerle temas edilen bir sayfanın başlığı, “Güçlü Kadınlar”dır. Burada Müslüman kadınlar arasında da örnek olabilecek şahsiyetlerin bulunduğu temas edilmiştir (s. 99).
- Çocuklar için örnek teşkil etmesi bakımından Hz. Yusuf, Hz. İsa ve Hz. İsmail gibi peygamberlerin çocukluklarından kesit sunan ayetlere yer verilmiş, yanına da aynaya bakan bir çocuk görseli verilmiştir. Ünite başında model ve star örnekleri ile karşılaşan öğrenciden, burada Kur’an’da sunulan bu örneklerle bir yüzleşme yapması beklenmiştir. Bu yönüyle, etkili bir yol izlendiğini söylemek mümkündür. Ünitenin son sayfasındaki etkinlikte de öğrencilere; “Başlangıçta düşündüğün örnekler/modeller değişti mi?” şeklinde bir soru yöneltilmesi, kendisine İslam tarihinden sunulan Müslüman örneklerden hareketle, öğrencinin rol model algısının değişmesinin hedeflendiğini göstermektedir (s. 100).
- Hz. Peygamber’in, Hz. Muaz’ı Yemen’e öğretmen olarak gönderme hadisine yer verilmiş ve son cümlede “Hz. Peygamber, Yemen’deki insanlara Müslüman olarak yaşamayı kolaylaştırması; onları sertlikle/katıllıkla korkutmaması gerektiği konusunda Muaz’ı uyardı.” denmiştir. Bu da Hz. Peygamber’in, Müslümanların yaşamında kolaylık arzu ettiği, zorluk ve baskı istemediğine dair görüşlerine örnek olması bakımından dikkat çekicidir (s. 104).
- Hz. Muhammed’e ilk vahyin geldiği süreç anlatılırken, “Toplumunun durumundan memnun değildi, zira kadınlar, fakirler ve zayıflar baskı altında tutuluyordu. Peygamber, toplumda gücü elinde bulunduranları itidal ve eşitli-

ğe davet ediyordu.” denmiştir (s. 114). Devamında da İslam Peygamberi’nin bu durumdan memnuniyetsiz olduğunun vurgulanması, özellikle kadını arka planda konumlandıran bir din olarak algılanan İslam’ın bu konudaki imajının onarılması açısından dikkat çekici bir vurgu olmuştur.

- Savaşta evini ve erkek kardeşini kaybettiğini anlatan çocuk diyalogunun olduğu bir sayfada, ensar ve muhacirin birbirini sıcak bir şekilde karşıladıklarına dair biri ensar, biri de muhacirin dilinden olmak üzere iki içerik sunulmuştur (s. 128). İslam tarihinden ensar ve muhacir kavramının örneklenmesi, uluslararası düzeyde bilinen mülteci konusunda olduğu gibi, genel olarak insani anlamda da öğrencilerin merhamet, hoşgörü ve anlayış geliştirmelerine katkı sunması bakımından önemli bir paylaşım niteliğindedir.
- Hz. Yusuf kıssası üzerine düşünme ve onun hayatından örneklik çıkarma çabası olan etkinliklerde; hayatı, öfke ve zıtlık durumlarında nasıl davrandığı, hayat yolculuğunda nereden nereye geldiği üzerine odaklanıldığı görülmektedir (s. 157). Hz. Yusuf’un hayatından sunulan bu kesit, güç bir durumda olan Müslümanın, ideal davranış biçiminin ne olması gerektiği konusunda kendisine model davranış örnekliliği sunar niteliktedir.

Saphir 5/6 ders kitabında İslam tarihinde olumlu örneklerin olmasına ilişkin tasvirlerin geniş bir konu çeşitliliği çerçevesinde ele alındığı tespit edilmiştir.

Saphir 7/8

Saphir 7/8 serisinde İslam tasviri konusunda ortaya çıkan alt kategoriler şunlardır: İslam’ın şiddet dini olmaması, İslam’da kadının değerli olması, İslam kültür ve medeniyetinin örnekliliği, İslam tarihinin olumlu-olumsuz gelişmelerle iç içe olması ve İslam içi düşünce çeşitliliğinin olması.

İslam’ın şiddet dini olmaması: Saphir 7/8 ders kitabında İslam’ın şiddete alet edildiği ve şiddetle ilişkilendirildiği fakat bunun, hakikatte böyle olmadığına ilişkin içerik kodlamaya esas teşkil etmiştir.

- Etkinlik sorularında, Kur’an’da şiddetten uzak bir içerik olsa da bazı Müslüman grupların, kendilerini şiddetle özdeşleştirdiği ve bunun nasıl açıklanabileceği sorulmuştur (s. 50). Burada öğrencilerden, esasen İslam dininin şiddete karşı olduğunu bilmeleri, fakat bazı Müslümanların buna rağmen şiddete yönelmesi probleminin nasıl açıklanacağı konusunda kafa yormaları beklenmektedir.

- “Avrupa’da Müslüman Yaşamı” ünitesindeki bir sayfada, din ile temellendirilen iki tarihî olaya yer verilmiştir. Bunlardan ilki, 11 Eylül saldırısı, diğeri ise Lübnan savaşında Sabra ve Şatilla kamplarındaki Filistinli mültecilerin katledilmesidir. İlk örnekte, saldırıyı gerçekleştiren kişilerin, olayı gerçekleştirenken izlemeleri gereken talimatların içerisinde bazı ayet metinlerinin yer aldığı; ikinci örnekte ise kadın, çocuk, kedi, kuş ve çiçek saksısı olmak üzere, her şeyi katleden askerlere bunu neden yaptıkları sorulduğunda, Eski Ahit’ten bir kesitle cevap verdikleri dile getirilmiştir (ss. 148-149). Farklı dinden sunulan bu iki örnekle, dinî metinlerin şiddet unsuru olarak kullanılması ve din temelli şiddet ve savaşların olduğu gündeme getirilmiştir. Yahudilik’ten bir örnekle de bunun sadece İslam’da olmadığı, diğer dinlerde de dinî metinler alet edilerek şiddete başvurulduğu üstü kapalı olarak vurgulanmıştır. Bu örneklerde bizatihi dinin şiddet lehinde olmadığı, fakat şiddet için araç edilebildiğine temas edilmiştir.
- Yine yukarıdaki içerik kapsamında geçen bazı etkinlik soruları, dinin şiddete alet edilmesi ile ilgilidir. Bu kapsamdaki bir etkinlik sorusunda, öğrencilere; “Amaç, aracı kutsal kılar.” sözüne katılıp katılmadıkları sorulmuş; lehte ve aleyhte argümanlarla bunu tartışmaları istenmiştir. Bir diğer soru da din adına şiddete başvurulması sorunuyla ilgili çözüm önerilerinin neler olacağı üzerinedir. Böylelikle, öğrencilerin dinin şiddete alet edilmesi sorununa ilişkin fikir üretmeleri beklenmektedir (s. 149).

Örneklere görüleceği üzere, Saphir 7/8 ders kitabında, artık öğrencilerin genel olarak dinin, özelde de İslam’ın şiddetle özdeşleştirilmesinin arka planını irdelemelerini sağlayacak bir içeriğin sunulduğu görülmektedir.

İslam’da kadının değerli olması: Saphir’in bu serisinde, gerek ayetler ışığında gerekse diğer içerikte İslam’da kadının konumuna ilişkin tasvirler kodlamada dikkate alınmıştır.

- “Sizin en hayırlınız hanımına en iyi davranandır.” hadisine yer verilmiştir (s. 26). Bu da kadına, özel olarak bakıldığında da aile içinde hanıma iyi davranılmasına vurgu yapması bakımından önemlidir.
- Bir grup arkadaş sohbet ederken, içlerinden bir tanesi, okulda İslam üzerine konuştuklarını söyledikten sonra, İslam’da kadının neden baskı altında olduğu üzerine düşünceleri gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine bir başka arkadaşı da camideki hocasından öğrendiğine göre, İslam’ın, kadınlara birçok hak vermiş olduğunu ifade etmiştir (s. 59). Bu ifadede, bir taraftan cami

derslerine dikkat çekilmekte; diğer taraftan da esasında İslam'da kadının değerli olduğuna dair açıklayıcı bir içerik sunulmaktadır.

- Kadınlarla ilgili iki farklı meal çalışmasına yer verilmiş ve birinin, erkeği ön planda tutan, nispeten “sert” bir üsluba sahip olduğu; diğerinin ise daha ılımlı bir yaklaşım/üslup izlediği ortaya konmuştur (s. 61). Neticede, kadın konusu örneğinde dinî metinlerin yorumlanmasında kişilerin görüş ve yaklaşım farklılıklarının etkili olduğuna işaret edilmiştir.
- Kur'an'da kadın ve erkeğin konumuna ilişkin bazı ayetler paylaşılmıştır. Netice olarak da kadın düşmanlığı ya da erkek yanlılığının Kur'an kaynaklı değil, farklı kişi/lerin yorumları kaynaklı olduğu dile getirilmiştir (s. 62).
- Yine kadınlarla ilgili olan üniteye, Belkıs, Aişe, Asiye, Meryem ve Ümmü Seleme, İslam tarihinden beş kadın örneği olarak seçilmiş ve farklı özellikleriyle ele alınmıştır. Sunulan içerik, bu Müslüman kadın şahsiyetlerin, farklı özellikleri bağlamında örnekliklerini göstermesi açısından etkilidir (s. 63).
- Çoğu dinî yorumlarda erkeklerden ziyade kadınlar hakkında daha olumsuz yaklaşımlar olduğundan bahsedilmiş ve dinî metinlerin esasında cinsiyet eşitliği sunduğu fakat, buna rağmen söz konusu bu ayrımcı yaklaşımın, dinî metinlerin yorumlanmasından ileri geldiği tekrar burada da ifade edilmiştir (s. 65).

Paylaşılan içerikten anlaşılacağı üzere, Saphir'in bu serisinde Müslüman kadının arka plandaki konumunun İslam'da ve dinî metinlerde yerinin olmadığı; bunun, birtakım yorum ve değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkan bir algı olduğuna ilişkin tasvirler olduğu ortaya çıkarılmıştır.

İslam kültür ve medeniyetinin örnekliliği: Saphir 7/8 ders kitabında, önceki seriden farklı olarak, İslam tarihi, kültür ve medeniyetine geniş bir yer ayrılmıştır. Bu bağlamda İslam kültür ve medeniyetinin örnekliliğine ilişkin de çeşitli tasvirler tespit edilmiştir. Burada; ilmî, kültürel, bilimsel araştırma ve gelişmeler, temizlik kültürü/âdâbı ve genel olarak da İslam şehirlerinin barış ve huzur içinde olması içerikleri, kodlamada İslam medeniyetinin örnekliliği kapsamında değerlendirilmiştir.

- İslam tarihinde ilmî açıdan yaşanan gelişmelere değinilmiş, bu bağlamda ilk kağıt fabrikasından bahsedilmiş ve bunun sayesinde bütün Müslüman coğrafyada kütüphanelerin açıldığına temas edilmiştir (s. 137). Yine ilmî açıdan Ezher Üniversitesi'nin dünyanın en eski ve en büyük üniversitelerinden biri olduğu belirtilmiştir (s. 138). Burada Müslümanların tarihinde ilme verilen

kıymet ve ilmî açıdan yapılan somut çalışmaların öğrencilere sunulması söz konusudur.

- Osmanlı’nın, Avrupa kültüründe çok sayıda iz bıraktığı ifade edilmiş ve mimarî, müzik, moda, beslenme ve dil başta olmak üzere, pek çok alanda bunu görmenin mümkün olduğu belirtilmiştir (s. 138). Örnek olarak da Endülüs’te çok sayıda keşif yapan Müslüman tabiplerin olduğu, bunların da sonraki Avrupa tıbbi için model oldukları ifade edilmiştir (s. 150). Yine bununla ilişkili olarak, bir başka sayfada “alchemie” (kimya) kelimesinin hangi dilden türediğini araştırma etkinliği verilmiştir (s. 151). Burada da yine İslam medeniyetinde yapılan başta bilimsel çalışmaların, farklı kültür ve coğrafyalar için örneklik teşkil ettiğine dikkat çekilmiştir.
- Orta Çağda İslam şehirlerinde ne tür gelişmelerin olduğu –yer yer Batı’yla mukayese edilerek– ele alınmıştır. Bu konulardan biri de şehirlerin çok temiz olmasıdır. Örneğin o dönemlerde şehirde hamamları kullanmanın ücretsiz olduğu belirtilmiştir. Aynı dönemde Batı’nın ise o kadar temiz olmadığı, suyun cenazelerde ve vaftizde kullanıldığı ifade edilmiştir (s. 150). Yine bu bağlama başka bir örnek olarak, hamam kültürünün köklerinin Roma’ya dayandığı, sonra Müslümanlar tarafından alındığı ve geliştirildiği belirtilmiştir (s. 141). Burada da İslam medeniyetinde temizlik kültürünün yerine işaret edilmiştir.
- Endülüs’te Müslüman idarecilerin yönetiminde, üç büyük dinden halkların bir arada barış içerisinde yaşadıkları belirtilmiş (s. 150), benzer şekilde Bağdat’ın Mansur zamanında sadece beş yılda barış şehri olduğu dile getirilmiştir (s. 137). İspanya’dan ve daha sonraları nasyonal sosyalist Alman diktatörlüğünden sürgün edilen Müslüman ve Yahudilerin, Osmanlı devleti ve ardından Türkiye’ye mülteci olarak sığındıkları ifade edilmiştir (s. 138).

Bu alt kategori kapsamında verilen içerikten anlaşılacağı üzere, özellikle Orta Çağda İslam kültür ve medeniyetinin ilmî ve kültürel açıdan, bilimsel araştırma ve gelişmeler bakımından, barış ve huzur diyarı olması açısından örneklik tasvirleri ön plandadır.

İslam tarihinin olumlu-olumsuz gelişmelerle iç içe olması: Buradaki kodlamada, İslam tarihinin sunumunda aktarılan olumlu ve olumsuz gelişmeler bir arada dikkate alınmıştır.

- Endülüs örneğinde Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların bir arada nasıl yaşadıklarına ayrı bir parantez açılmıştır. Müslümanların ve gayrimüslimlerin

bir arada yaşama tecrübeleri sadece olumlu bir tablo çerçevesinde sunulmamış, bu konuda, politik ve ekonomik ilişkilerle yönetimin tutumu gibi çeşitli faktörlerin belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Bunu örneklemesi açısından da ülkede dinî kaynaklı baskı varken, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların kariyer yapma imkanına dahi sahip olduğundan söz edilmiştir (s. 138). Neticede dönemin olumlu ya da olumsuz geçtiğine dair öğrencilere net ve kesin bir yargı vermektense, bu dönemle ilgili daha sağlıklı bilgi edinmek için daha detaylı araştırmaların yapılmasının gerekliliğine işaret edilmiştir.

- Yine nesnel bir yaklaşımla bir taraftan Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan Müslümanlar arası iç karışıklıklara yer verilirken, öte yandan da İslam'ın "altın yıllar"ına temas edilmiştir. Fakat yine daha sonra, altın yılların sonuna doğru Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldıkları belirtilmiştir (ss. 137-139). Dolayısıyla İslam tarihi ne sadece savaş ve çarpışmalar ne de sadece barış yılları odaklı ele alınmıştır.
- İslam kültür ve medeniyeti alt kategorisinde belirtildiği gibi, özellikle Orta Çağda yaşanan gelişmeler, İslam coğrafyasıyla Batı ülkelerinin mukayesesi şeklinde verilmiştir. Bu bağlamda, Yahudilere yönelik katliamlar, veba, kölelik ve kıtlıklar nedeniyle Batı coğrafyası için geçerli olan "karanlık Orta Çağ" ifadesine, Endülüs örneğinde İslam şehirleri için ise "altın çağ" ifadesine yer verilmiştir. Fakat daha sonra, genellemelerden kaçınılarak tarihte aydınlık ve karanlık sayfaların bir arada olduğu vurgulanmıştır (s. 150).

Örneklerde de net bir şekilde görüleceği üzere, Saphir'in bu serisinde, tarihî gelişmeler, büyük ölçüde olumlu ve olumsuz net yargılardan kaçınılarak ele alınmıştır. Sözü edilen yaklaşım, İslam ve Batı coğrafyası konusunda da kendisini göstermiş, her iki coğrafya için ne sadece yaşanan olumlu ne de sadece olumsuz gelişmeler aktarılmıştır.

İslam içi düşünce çeşitliliğinin olması: Saphir 7/8 serisinde, yine İslam tarihine ayrılan içerikte, İslam içi çeşitli düşünce yönelimlerine yer verilen içerik kodlamada dikkate alınmıştır.

- "Ümmetin ihtilafı rahmettir" hadisine yer verilmiş ve etkinliklerde de bunun anlamını irdeleyecek bazı sorular yöneltmiştir (s. 130). Önceki iki sayfada da "İslam'ın evi" resmedilmiştir. Bu resim, çok renkli ve çok parçalıdır. Bu da İslam ve Müslümanların iç çeşitliliğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir tasvir sunmaktadır (ss. 128-129).
- İslam içi çeşitlilikten bahsedilmiş ve hilafet süreci sonrası yaşanan gelişme-

lere yer vererek bu çeşitliliğin tarihî arka planındaki detayları aktarılmıştır. Ardından, benzer düşünce farklılıklarının günümüzde de Müslümanlar arasında söz konusu olduğu dile getirilmiş fakat tüm bu farklılıkların, İslam’ın din öğretisinde az bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada Sünnilik ve Şiilik İslam’ın iki farklı yüzü olduğu belirtilmiştir (s. 135).

- İslam tarihi ünitesinin son sayfasında, İslam düşünce tarihinin çeşitliliğiyle ilgili bir bakıma özetleme yapılmış ve Alevi, Sünni, Şii olsun, muhafazakar ya da ilerici olsun bu düşüncelerin hepsinin bir zarın farklı yüzleri olduğu, dolayısıyla farklı renge sahip boyutlar oldukları vurgulanmıştır. Bu bağlamda, İslam dininin farklı boyutlarının makul bir uyum içerisinde görülmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Yine bu konuda; Kur’an ve diğer yazılı kaynakları araştırmak ve anlamak, diğer bazı kimselere danışmak, sağlıklı bir anlayış geliştirmek ve empati yapmak gibi çabaların gerekli olduğuna işaret edilmiştir (s. 143).

İçerikten anlaşılacağı üzere, Saphir 7/8 ders kitabında Sünni ve Şii mezhepleri başta olmak üzere, ibadete ya da mistisizme; muhafazakarlığa ya da ilericiliğe ağırlık veren yaklaşımların her birinin İslam’ın farklı bir boyutu olduğu; hemen her dinde görülebilen bu tür farklılıkların, son derece tabii olduğu ve netice itibarıyla bunun bir zıtlık ya da karmaşaya gerekçe olmayacağı ifade edilmiştir.

b. Ein Blick in den Islam ders kitaplarının analizi

Aynı kategoride Ein Blick in den Islam ders kitaplarının analizine de yer verdikten sonra her iki kitabın bulguları bir arada değerlendirilecektir.

Ein Blick in den Islam 5/6

Bu kategoride Ein Blick in den Islam ders kitaplarında İslam tasvirine yönelik kodların sayı ve içerik bakımından Saphir’den farklılaştığı tespit edilmiştir.

Ein Blick in den Islam 5/6 ders kitabında İslam tasviri kategorisinde belirlenen alt kategori İslam dininde davranış boyutunun önemidir.

İslam dininde davranış boyutunun önemi: Kitaptan seçili aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Ein Blick in den Islam 5/6 ders kitabında İslam dininde davranış boyutunun önemine işaret eden bazı tasvirler tespit edilmiştir. Burada, dinî referanslar eşliğinde davranışa işaret eden içerik kodlamada esas alınmıştır.

- “İyi davranış-İslami bir ahlak” alt başlığında İslam ahlakı, iyi davranışla özdeşleştirilmiştir (s. 11).
- Hz. Muhammed’in örneklüğinden bahsedilen bir sayfada, O’nun, Müslümanlara yalnızca inancın yeterli olmadığını, Allah katında davranışların da büyük rolü olduğunu öğrettiği dile getirilmiştir (s. 13).
- Yine başka bir örnekte iyi amel vurgusu vardır. Kişinin, Allah’a yakınlığına ancak iyi amelle; Allah’la, çevresiyle ve kendisiyle barış içerisinde yaşayarak ulaşabileceği ifade edilmiştir (s. 39).
- Kalp temizliği; Allah’a itaat etmek, ebeveyne hürmet etmek, akrabayla ilgilenmek; kötü düşünmemek ve kötü konuşmamakla açıklanmıştır. İnancı temiz olan insanların; diğer insanlara, hayvanlara ve çevreye kötü davranmadığı belirtilmiştir. İnancın ve kalbin temizliği; iç huzuru, kişinin kendi görevlerini yerine getirmesi ve diğer insanlara karşı olumlu davranış biçimiyle açıklanmıştır (s. 65).

Buradaki tüm tasvirlerde İslam dini inancının sadece kişinin kalbinde yer almadığı, aynı zamanda geniş bir şekilde davranışlarını da kuşattığı vurgulanmaktadır.

Ein Blick in den Islam 7/8

Ein Blick in den Islam 7/8 in den Islam ders kitabında İslam tasviri kategorisinde belirlenen alt kategoriler şunlardır: İslam tarihinde çatışmalı olayların geçmesi, İslam içi yorumların bulunması ve İslam kültür ve sanatının ilham kaynağı olması.

İslam tarihinde çatışmalı olayların geçmesi: Ein Blick in den Islam 7/8 ders kitabında, önceki seriden farklı olarak, İslam tarihinde yaşanan çatışmalı konulara yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda, ayaklanma, iç karışıklık, savaş, kanlı dönemler gibi kavramlar çerçevesinde sunulan içerik kodlamada esas alınmıştır.

- Emeviler ünitesinde ilk konu başlığı olarak “hilafet sorunu” ele alınmış ve burada dört halifeden sonra yaşanan hilafet sorunlarına ve Müslümanların kendi içlerinde farklı fikir ve akımlara ayrılmalarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Hz. Ali’nin öldürüldüğü, Müslümanların başlarındaki idareciye rağmen farklı görüşte olmaları, farklı bir aday istemeleri gibi zıtlık durumları nesnel ve açık bir şekilde sunulmuştur (ss. 64-65).

- Yine çatışmalı dönemlerden bahsedilmiş, Muaviye’den sonra Yezid’in başa gelmesi ve Kerbela hadiselerine yer verilmiştir (s. 67).
- Emevi hanedanlığının çöküş sürecinden bahsederken yine entrika, ayaklanma, iç savaş ve nihayetinde darbe olduğundan bahsedilmiştir (s. 69).
- Abbasilerin yönetime geldiklerinde Emevi ailesini öldürdüğünden bahsedilmiştir (s. 70).
- Başka bir yerde, yine liderin değişiminde öldürülme olaylarına açıkça yer verilmiştir (s. 73).
- Harun Reşid’den sonra da kanlı zamanların (Blütezeit) bir süre daha devam ettiği belirtilmiştir (s. 74).
- Sünniler ve Şiiler ünitesinde geçen ilk cümlede, Müslümanların inanç gruplarına ayrılmasının, hemen hemen Hz. Peygamber’in vefatı ile başladığı belirtilmiştir. Devamında henüz halifelik seçim zamanlarında Hz. Ali’yi destekleyenlerin diğer halifeleri istemediği ve tüm Müslümanları karşısına aldığı belirtilmiş ve Hz. Ali yanlıları, yani Şia olarak ayırdıkları gibi tarihî olaylar detaylı bir şekilde sunulmuştur (s. 144).

Örneklere görüleceği üzere, kitapta İslam tarihi ve Müslümanların kendi içindeki ilişkileri yalnızca barışçıl bir tablo çerçevesinde sunulmamış, zıtlıklar ve anlaşmazlıklar da gerçekçi bir şekilde ortaya konmuştur.

Müslümanların inanç gruplarına bölünmesi: Ein Blick in den Islam 7/8 ders kitabında önceki seriden farklı olarak İslam inancı çerçevesinde Sünni, Şii, Harici ve Alevi inanç grupları ve düşünce yorumlarına yer verildiği görülmüştür. Bu bağlamda adı geçen dinî yorumları ele alan içerik buradaki kodlamada esas alınmıştır.

- İslam tarihinin hilafetle ilgili çatışmalı dönemlerinden bahsettikten sonra, Sünni, Şii ve Harici kavramları açıklanmıştır. Sünni kavramı, kendisini Hz. Peygamber’in sünnetini esas alarak yaşayan kimseler olarak betimlenmiş ve günümüzde tüm dünya Müslümanlarının çoğunluğunu teşkil ettiği belirtilmiştir. Şii kavramının da kök anlamı verilmiş ve günümüze kadar Müslümanların büyük bir grubunu oluşturduğu dile getirilmiştir. Hariciliğin de kök anlamı verilerek Haricilerin kendilerini Sünni ve Şiilerden ayıran Müslümanların bir grubu olduğu belirtilmiştir (s. 65).
- Sünniler ve Şiiler ünitesinde ilk konu başlığı Müslümanların bölünmesi şeklindedir. Burada ilk cümlede, Müslümanların inanç gruplarına ayrılmasının

hemen hemen Hz. Peygamber'in vefatı ile başladığı belirtilerek, tarihî olaylardan bahsedilmiştir. Metin sonunda da Sünni ve Şiiilerin kendi içlerinde küçük kısımlara ayrıldıkları ifade edilmiştir. Sünnilerin, %90 oranla Müslümanların çoğunluğunu teşkil ettiği ve kendi içinde de dört amelî mezhebe ayrıldıkları belirtilmiştir (ss. 144-145).

- Çok detaylı bir şekilde Sünni ve Şiiiler hakkında bilgiler verilmiş ve ayırma hakkında detaylar sunulmuştur. Örneğin 12 İmam soy ağacı ile diğer Abbasi ve Emevi yöneticilerinin soyağacı verilmiştir. Bu kapsamda geçen isimler ve tarihler tek tek sunulmuştur. Söz konusu içeriğin oldukça teferruatlı sunulduğunu belirtmek gerekmektedir (ss. 146-147).
- Şia, İslam'ın ikinci büyük mezhebi olarak sunulmuş, Müslümanların ayrışmasından sonraki ilk yüzyılda Şii öğretinin geliştiği ve Sünni anlayıştan farklılaştığı belirtilmiştir. Şia'nın günümüzde Müslümanların %10'unu teşkil ettiği ifade edilmiş, kendi içinde de farklı akımlara ayrıldığı belirtilmiştir. Farklı grupların farklı imamları takip ettiği açıklanmış, sonra Şia'yı takip eden ülkeler sayılmıştır. Tüm Şiiilerin inandığı 12 İmam, Fatıma ve Hz. Muhammed gibi 14 temele yer verilmiştir (s. 148).
- Etkinliklerde İmam Humeyni'nin İran devriminden söz edilerek öğrencilerden din-politika üzerine tartışmaları beklenmiştir. Bunun gibi üst düzey ve karmaşık konulara dersin hedef kitlesi olan bu öğrencilerin de dahil olması hedeflenmiştir (s. 150).
- Alevi bahsinde ise Aleviler ayrı bir dinî cemaat olarak tanımlanmış; Aleviliğin, sufi temelli bir grup olduğu ifade edilmiştir. Bunun devamında Aleviliğin bazı ilkelerinden, kendilerine has inanışlarından, dinî ritüellerinden ve ibadet mekanlarının isimlerinden bahsedilmiştir (s. 156).

Saphir'in de 7/8 serisinde İslam içi düşünce çeşitliliğine yer verilmişti. Fakat Ein Blick in den Islam 7/8 ders kitabında Müslümanların inanç gruplarına bölünmesi konusunda sunulan içeriğin, konuları işleyiş bakımından daha detaylı olduğu tespit edilmiştir.

İslam kültür ve sanatının ilham kaynağı olması: Ein Blick in den Islam 7/8 ders kitabında, İslam kültür ve medeniyetinde dikkat çeken bazı eserlere yer verildikten sonra, bu eserlerin farklı kimseler için de ilham kaynağı olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, bazı İslam sanatı eser ve kişi isimleri ile etkileri üzerine olan içerik kodlamada esas alınmıştır.

- İslam sanatından bahsederken El-Hamra’nın dünyanın farklı bölgelerinden pek çok sanatçıya ilham kaynağı olduğu belirtilmiş ve bu isimlere örnek olarak; müzisyen Loreena McKennitt, yazar Heinrich Heine ve Washington Irving verilmiştir (s. 57). Bu bağlamda, İslam sanatının etkisinin farklı kesimlerde de görüldüğünün dile getirilmesi önemli bir vurgu olmuştur.
- Ein Blick in den Islam 7/8 ders kitabında, bir yandan İslam din, kültür ve tarihi hakkında detaylı bir içerik sunulurken, diğer yandan da tarihte dikkat çeken farklı dönem eserlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, İslam sanatı eserlerinin İspanya’da da görüldüğü ya da İslam sanatının gayrimüslim kimselere de ilham kaynağı olduğundan bahsedilmiştir (s. 62).

Saphir 7/8 ders kitabında genel olarak İslam kültür ve medeniyetinin örnekliği konulu tasvirler ön planda iken; burada İslam sanatının farklı coğrafyalardan kimseler için ilham kaynağı olmasına dikkat çekilmiştir.

Ders kitaplarında Alman İslamı ve İslam’ın yerleştirilmesi iddialarını analiz etmek amacıyla analiz kategorisi geniş tutulmuş ve İslam’ın sunumuna ilişkin tasvirler ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda Saphir 5/6 ders kitabında İslam’ın barış dini olduğu vurgusuna sıklıkla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda İslam’ın; Yaratıcıyla, doğayla, toplumla ve kişinin kendisiyle ilişkisinde barış ve huzur anlamına geldiği; bazı durumların insanı barış dışında davranmaya sevk etse de yine de barışçıl davranmayı elden bırakmamak gerektiği, çünkü ancak bu şekilde huzurlu bir birlikte yaşamın mümkün olduğu vurguları tespit edilmiştir. Bunun yanında Kur’an’ın sadece kıssalar, ibadetler ve iman hakkında bir içerik sunmadığı, Kur’an’ın, dolayısıyla İslam’ın mesajının hayata ve davranışa dönük olduğu ve İslam tarihinde peygamberler başta olmak üzere pek çok güzel örnekliklerin olduğuna ilişkin tasvirler ortaya çıkarılmıştır.

Saphir 7/8 ders kitabında ise; İslam kültür ve medeniyetinin özellikle Orta Çağda, pek çok açıdan örnek bir niteliği haiz olması; İslam içi düşünce çeşitliliklerinin tabii olduğu ve bunun zıtlık ve karmaşalara gerekçe olamayacağı; İslam tarihinde olumlu ve olumsuz pek çok gelişmelerin bir arada yaşandığı, Batı’nın da benzer şekilde bir tarihî seyir izlediği; İslam’ın barış dini olmasına rağmen dinî metinlerin şiddete alet edilebildiği ve bu bağlamda bazı Müslümanların dinî aşırı gruplara kayabildiği; Müslüman kadının arka plandaki konumunun İslam dinî metinlerinden değil, bazı yorum ve değerlendirmelerden kaynaklandığı şeklinde tasvirler tespit edilmiştir.

Ein Blick in den Islam ders kitaplarında ise –Saphir’deki kadar geniş konu çeşitliliği ve nicel bakımdan yoğunluk içerisinde olmamakla birlikte– İslam’a ilişkin birtakım tasvirler tespit edilmiştir. Ein Blick in den Islam 5/6 serisinde; İslam inancının sadece kalbî boyutunun olmadığı, İslam’ın aynı zamanda geniş bir şekilde davranışları da kuşattığı, 7/8 serisinde ise; İslam tarihinde yalnızca barış ve huzur yıllarının olmadığı, bu bağlamda çok sayıda çatışmalı durumların yaşandığı; yine kısmen buna bağlı olarak Müslümanların fikir ve anlayış bakımından yekpâre olmayıp bazı gruplara ayrıldığı; İslam sanatı ve kültürünün farklı kesimleri etkisi altında bırakıp ilham kaynağı olduğu şeklinde tasvirler ortaya çıkarılmıştır.

2. Hassas Dinî Kavram ve Konuların Sunumu

İslam din dersi çerçevesinde sıklıkla tartışılan konulardan biri de bu kapsamdaki bir dersin dinî içeriğinin Federal Anayasayla ne ölçüde uyumlu olacağıdır. Bununla özellikle kastedilen; şeriat ve cihat gibi kavramlar, İslam’da kadının şahitliği ve miras hakkı ile Kur’an’daki şer’î kaideler (idam, ellerin kesilmesi) gibi konulardır. Bu tartışma da Kur’an’ın ya da genel olarak İslam’ın “yerleştirilmesinde” adı geçen bu konu ve kavramlara ders kitaplarında nasıl ve ne şekilde yer verildiği sorusuna işaret etmektedir.

Bu analiz kategorisinde, ders kitaplarında hangi dinî konuların ele alındığı ile ilgilenilmemektedir. Burada, kitap boyunca yer verilen din ağırlıklı konularda sözü edilen hassas İslam dinî kavram ve konularının nasıl ele alındığı analiz edilecek; dolayısıyla dinî içerik, bahsedilen kodlarla sınırlanarak ele alınacaktır. Burada sözü edilen hassas İslam dinî kavramlarına nasıl ve ne şekilde yer verildiği incelenecektir. Neticede Alman İslamı ve İslam’ın yerleştirilmesi kavramları açısından sonuçlar çıkarılacaktır.

a. Saphir ders kitaplarının analizi

Bu kategori kapsamındaki veriler sınırlı olduğundan, her iki kitabın 5/6 ve 7/8 ders serilerinin bulguları bir arada sunulacaktır.

Saphir 5/6 ve 7/8

Saphir ders kitaplarında, bu analiz kategorisi çerçevesinde önceden belirlenmiş olan ana temalardan farklı olarak, tartışmalı/hassas dini kavramlar kapsamına giren yeni bazı temalar tespit edilmiş ve kod listesine eklenmiştir. Bu temalar

şunlardır: İslam ve müzik, İslam ve tasvir, Hz. Aişe’nin evlilik yaşı, İslam’da çocukların dövülmesi, dinî kaynakların birbiriyle çelişkili görünen içeriği ve İslam dininde tartışmalı olan diğer bazı konular.

- “Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz Allah’ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.”⁶ mealindeki ayet (7:56); “Allah, yeryüzünü bir düzen içerisinde yaratmıştır. Öyleyse hepimiz bu düzeni koruyalım.” manasında “Gott hat die Erde in einer Ordnung erschaffen. So lasst uns alle diese Ordnung bewahren.” ifadeleri ile ayet bağlamından uzak şekilde tercüme edilmiştir (Saphir 5/6, s. 23). Burada hassas İslam dinî kavramları olarak “Allah korkusu” veya işaret ettiği “azap” kavramlarına yer vermeden ayetin bir kısmının kırılarak ya da yuvarlak bir anlamla tercüme edilmesi söz konusudur. Bunun da ilahî mesajın doğru aktarılması ve bozulmaması ilkesi bakımından kabul edilebilir olmadığı açıktır.
- Türkçe meali: “Bizim uğrumuzda cihat edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.” ayetinde (29:69) geçen “câhedû” kelimesi, Almancaya “Diejenigen, die sich um uns mühen” şeklinde çevrilmiştir. Burada cihat kavramını karşılamak üzere kullanılan “mühen” kelimesi “çaba göstermek, zahmet etmek” anlamlarında kullanılmıştır (Saphir 5/6, s. 102).
- Saphir 5/6 ders kitabında bir yerde; “Aişe, Hz. Muhammed’in küçük eşi...” şeklinde Hz. Aişe’nin evlilik yaşının küçük olduğuna işaret edilmiştir (Saphir 5/6, s. 109). Üzerinde ihtilafların olduğu, başlı başına tartışmalı olan bu detaya ders kitabında yer vermenin ne kadar gerekli olduğu tartışmalıdır.
- Yine aynı seride, “Funda’nın babası, Allah, Kur’an’da eğer söz dinlemezlerse çocukların dövülmesine izin vermiştir, dedi...” şeklinde bir cümleye yer verilmiştir (Saphir 5/6, s. 116). Bu, üç noktalı cümlelerin sınıf içerisinde tartışılıp değerlendirilmesi muhtemeldir. Fakat böyle tartışmalı bir meseleye ilişkin ders kitabında net bir şekilde açıklayıcı ifadelerle yer verilmesinin, konunun yanlış anlaşılmasına mahal vermemek açısından daha temkinli bir yaklaşım olacağı açıktır.
- Türkçe mealinin anlamı bozulmadan alıntılanabilecek bir kısmı; “Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın...”

6 Ders kitaplarında Almanca tercümesi verilen ayetlerin Arapça asıllarına ve Türkçe meallerine bakılarak anlam karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırma için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an-ı Kerim Portalı kullanılmıştır (<http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>).

ayeti (17:33); “Hiçbir insanı öldürmeyin...” anlamına gelen “Und tötet keinen Menschen...” şeklinde sunulmuştur. İlk bakışta tercümede ayetin eksik kalan kısmı için üç nokta kullanılmışsa da ayet, gramer kurallarına uygun olmadan alıntılanmıştır. Nitekim Arapçada ismi mevsul denilen ve önceki kelimeyi niteleyen “ellezî” sözcüğü dahil edilmeden alıntılanmış ve bu haliyle de orijinal anlamından uzak ve genel bir manayla, slogan cümlesi halinde sunulmuştur (Saphir 5/6, s. 117).

- Benzer bir içerik olarak bu kez, İslam ve tasvir konusu ele alınmıştır. Pek çok Müslümanın Hz. Muhammed’in resmedilmesine karşı olduğu ifade edilmiş ve bunun mümkün nedenleri üzerine öğrencilerin görüşlerini bildirmeleri beklenmiştir (Saphir 7/8, s. 123).
- Saphir 7/8’de, “Hz. Muhammed’in bazı sözleri Kur’an’la çelişir mi?” ya da “Hadisler birbiriyle çelişir mi?” şeklinde öğrencilere bazı soruların yöneltildiği görülmektedir (Saphir 7/8, s. 124). Burada da dinî kaynakların birbiriyle çelişkili görünen içeriği örneğinde, konunun yine önce öğrencilere soru şeklinde yöneltilmesi, ardından muhtemelen sınıf ortamında öğretmenin öncülüğünde açıklığa kavuşturulması söz konusudur.
- Hz. Aişe’nin tiyatroyu çok sevdiği, şehirlerine sanatçı geldiğinde mutlaka görmek istediği belirtilmiş ve “Muhammed, bunu ona yasaklamadı, hatta, O da eşlik etti.” şeklinde Hz. Peygamber’in bu konudaki ılımlı yaklaşımına dikkat çekilmiştir (Saphir 7/8, s. 133).
- Hz. Aişe’nin evlilik yaşı yine gündeme gelmiş ve bu kez bilimsel bir yazıdan kesit sunulmuştur. Bazı araştırmacılara göre bunun 15-19 yaş arası olduğu belirtilmiş ve bu konudaki görüşlere yer verilmiştir. Sayfa kenarında da Hz. Aişe’nin yaşının küçük olduğu, kendisine iş verildiğinde işini unutup uyu-yakaldığı mealindeki hadis paylaşılmıştır (Saphir 7/8, s. 133).
- Bir başka örnekte hadisin orijinalinde “Kim hırsızlık yaparsa -kızım Fatıma bile olsa- elini kesin.” ifadelerinin “Haklar ve görevler herkes için geçerlidir, kızım Fatıma ve ben de dahil.” şeklinde tercüme edildiği görülmektedir (Saphir 5/6, s. 37). Burada da İslam hukukundaki kısas ve el kesme ifadelerinden kaçınıldığı; buna karşılık içeriğin, modern hukuk ifadeleri olan “hak ve sorumluluklar” bağlamında sunulduğu görülmektedir.
- Bir ayette geçen cihat kavramı “çaba göstermek, zahmet etmek” (mühen) anlamlarında tercüme edilmiştir (Saphir 5/6, s. 102). Başka bir yerde de

“kutsal savaş” (heilige Krieg) şeklinde tercüme edilmiştir. Buradaki içerikte, cihadın anlamına, açıklamasına ya da başka bir detayına yer verilmemiş; sadece kitapta sözü edilen bir kişinin cihattan yana görüşe sahip olup olmaması bağlamında bu kavrama işaret edilmiştir (Saphir 7/8, s. 160). Dolayısıyla cihat kelimesinin anlamı, kapsamı ve günümüzdeki yansımaları bağlamında ele alınmadığı görülmüştür.

b. Ein Blick in den Islam ders kitaplarının analizi

Aynı kategoride Ein Blick in den Islam ders kitabının analizine de yer verdikten sonra her iki kitabın bulguları bir arada değerlendirilecektir.

Ein Blick in den Islam 5/6 ve 7/8

Burada, örneklerde de görüleceği gibi, Saphir’de de yer almayan yeni bazı kodlar tespit edilmiştir. İslam ve resim, İslam ve müzik, İslam’da kadının şahitliği ve miras hakkı, kabristan ziyareti, dinî metinlerdeki cezalar gibi İslam dininde tartışmalı olan bazı konu ve kavramların ders kitaplarında nasıl geçtiği deskriptif bir şekilde analiz edilmiştir.

- Buhari kaynaklı bir hadis metninde küfredenlerin ateşe atılacağı (...ins Feuer geworfen zu werden) kısmı, hadis metninden eksiltilmeden verilmiştir (Ein Blick in den Islam 7/8, s. 21). Burada Saphir’de pek de gözlenmeyen bir husus, ayetler ve hadislerdeki cehennem, azap, ateş gibi detaylara açıkça yer verilmesi olarak dikkat çekmektedir.
- Benzer şekilde ahiret ünitesinde kıyametin tasvir edildiği 26 ayetin tamamı verilmiştir. Bu ayetlerdeki tasvirlerin ürpertici olduğu açıktır. Aynı sayfadaki etkinliklerde de öğrencilere buradaki ifadelerin kendilerine “şiddetli” gelip gelmediği ve onları etkileme durumu sorulmuştur. Buna karşılık olarak da kendilerine farklı ayet numaraları verilerek affetmeyle ilgili olan bu ayetlere göz atmaları istenmiştir. Bu tutum da öğrencilerin cehennem, azap gibi hakikatleri bilmeleri fakat Allah’ın affı ve merhametinden de haberdar olmalarının istenmesine işaret etmektedir (Ein Blick in den Islam 7/8, ss. 40, 42).
- İslam’da tartışmalı konulardan biri olan resim konusu Ein Blick in den Islam ders kitaplarında da ele alınmıştır. Kur’an’da resim yasağı olduğuna dair açık bir ifade kullanılsa da yalnızca Allah’ın yaratıp şekil verebileceği vurgulanmış, insanların da Allah’ın yaratmasını taklit etmemesi gerektiğine

işaret edilmiştir. Bununla birlikte hadislerde resme değer vermeyen bir içeriğin olduğunu belirttikten sonra, Müslümanlar arasında yine de bu konuda fikir birliği olmadığı belirtilmiştir. Resim sanatının yalnızca insan ve hayvan resimlerinden müteşekkil olmadığı, İslam'da farklı sanat çalışmalarının da olduğu dile getirilmiştir. Böylelikle İslam'da resim tartışmalarına kitapta yer açılmış ve konu hakkında birtakım açıklamalar yapılmıştır (Ein Blick in den Islam 7/8, ss. 56, 58-59, 62).

- Tartışmalı bir konu olan kadının şahitliği de kitapta ele alınmıştır. Kadın ve erkek ünitesinde Kur'an'da bir kadının şahitliğinin bir erkeğe göre daha yetersiz sayıldığı belirtilmiş fakat günümüzde bazı din alimlerinin bunun birtakım şartlara bağlı olduğuna dair açıklamalarının olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda geçmişte kadınların sosyal hayatta daha az görünür oldukları ve dolayısıyla bu hükmün de onların cinsiyetiyle ilgili değil, daha az tecrübe ve yeterliğe sahip olmalarıyla ilgili verilmiş bir hüküm olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda örneğin kadın bir tüccarın erkek bir tüccarla eş değer olduğuna dikkat çekilmiş ve Kur'an'dan kadınların ve erkeklerin politik ve toplumsal yaşama katılımlarıyla ilgili bir ayet verilerek konu bağlanmıştır (Ein Blick in den Islam 7/8, s. 130).
- Tartışmalı başka bir konu olan mirasa da değinilmiş ve önce, kadınların finansal açıdan evi geçindirmek gibi bir sorumluluğu olmadığı için erkeklere göre daha avantajlı olduğu ile konuya giriş yapılmıştır. Ardından, miras konusunda da erkeklerin daha avantajlı olduğu ve bu iki durumun esasen birbirini eşitlediği ve dolayısıyla avantaj ya da dezavantaj olarak görülmemesi gerektiği ifade edilmiştir (Ein Blick in den Islam 7/8, ss. 130-131).
- İslam'da resimden sonra, müziğin yasak olması konusuna da yer açılmış ve öğrencilere bu husustaki fikirleri sorulmuştur. Bu konuda daha fazla açıklamanın olmaması, konunun muhtemelen sınıf ortamında tartışılacağını göstermektedir (Ein Blick in den Islam 7/8, s. 141).
- Yine Müslümanlar arasında tartışmalı olan hilalin görülmesi konusuna yer verilmiş, fakat bu konudaki tartışmalardan söz etmeyip yalnızca bayramların başlamasında esas olanın hilalin görülmesi olduğu ifade edilmiştir (Ein Blick in den Islam 7/8, ss. 170-171).
- Bayramda kabristan ziyaretine de temas edilmiş ve bayramda vefat eden yakınlarımızı hatırlamak için kabristana gidilir denilmiş, devamında da ölüler için Kur'an ayetleri ve duaların okunduğu belirtilmiştir (Ein Blick in den Islam 7/8, ss. 170-171).

Ders kitaplarından doğrudan kesitler eşliğinde yapılan bu analizleri değerlendirmek gerekirse; Saphir ders kitaplarında dinî içerik konusunda çocukların dövülmesi ve Hz. Aişe’nin evlilik yaşı gibi İslam din, tarih ve kültüründe tartışmalı olan bazı konulara temas edildiği görülmüştür. Cihat, kısas ve cehennem azabı gibi İslam dininin bazı hassas kavramlarına yer vermekten Saphir’in her iki serisinde de kaçınıldığı ve geçen bir iki örnekte ise bu kavramların anlam karşılıklarını vermek yerine, biraz daha modern içerikle uyarlanarak tercüme edildiği tespit edilmiştir. Saphir 7/8 ders kitabında da İslam’ın müzik, resim ve tiyatro ile ilişkisine temas edildiği, bu içeriğin, öğrencilere net bir yargı ve hüküm vermek yerine; onların konuyu tartışacakları ve ardından bir görüş ve perspektif geliştirecekleri bir yolla sunulduğu görülmüştür.

Ein Blick in den Islam ders kitaplarında ise öğrencilerin, İslam dinindeki neredeyse tüm tartışmalı konularla yüzleşmesi ve bunları sorgulamasının beklediği görülmüştür. İslam’ın müzik ve resimle ilişkisi, kadının miras ve şahitliği gibi konuların ele alındığı ve bu konularda öğrencilere detaylı açıklamalar sunulduğu tespit edilmiştir. Dinî metinlerdeki cehennem azabı ve kıyamet tasvirlerine açıkça yer verildiği; fakat cihat ve kısas gibi hassas kavramlardan Ein Blick in den Islam ders kitaplarında da kaçınıldığı görülmüştür. İslambilimci Dr. Michael Kiefer de Saphir ve Ein Blick in den Islam ders kitaplarının ilk serilerini eleştirel olarak analiz ettiği çalışmasında aynı sonuca ulaşmış ve her iki kitapta da problematik ve gergin konulardan kaçınılmış olduğunu tespit etmiştir (Kiefer, 2012, 110-111).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Almanya’da çoğunlukla İslam bilgisi/kültürü ders modelinde okutulmakta olan iki farklı ders kitabında İslam’ın nasıl tasvir edildiği ve İslam dininin hassas bazı konularına nasıl yer verildiği analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle ders kitaplarında İslam’ın nasıl takdim edildiği çeşitli alt kategoriler çerçevesinde ortaya konmuştur. Buradan hareketle Alman İslamı ve İslam’ın yerleştirilmesi kavramlarına ilişkin yorum ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Saphir ders kitaplarında İslam’ın özü itibarıyla barış dini olması, kitapların hakim vurgusudur. Bununla birlikte, dinî metinlerin şiddete alet edilebildiği, bazı Müslümanların dinî aşırı gruplara kayabildiği dile getirilmiş fakat İslam’la özdeşleştirilen şiddet, savaş yahut terörün, esasında İslam’ın özütüyle bağdaşmadığı belirtilmiştir. Müslüman gençlerin İslam’a karşı olumsuz algı

ve ön yargılar karşısında sabırlı olması gerektiği vurgulanarak İslam dininin de bunu öğütlediği belirtilmiş ve birlikte huzurlu bir yaşam için barışın gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bütün bu vurgularla, Almanya bağlamında inşa edilen İslam anlayışında Saphir ders kitaplarının çokkültürlü toplumda barışa ve entegrasyona katkı sunmaya vasıta olabileceği/olmasının beklendiği çıkarımında bulunmak mümkündür.

Saphir ve Ein Blick in den Islam ders kitaplarının İslam tasvirleri konusunda ortak hakim vurguları ise İslam kültür, medeniyet ve sanatının pek çok açıdan örnek nitelikleri haiz olmasıdır. Bu vurgu, dersin muhatabı olan Müslüman öğrencilerin kendi dinî ve tarihî köklerini tanınması, bu kültürle özdeşleşmesi ve dinî aidiyetleri bakımından önemli vurgulardır. İslam, Almanya'ya yerleştirilirken İslam dininden ve tarihinden örnekliklere yer verilmesi, sıhhatli bir dinî kültürel temelin kurulması ve olumlu bir arka plan oluşturulması bakımından ayrıca dikkat çekicidir.

Her iki yayının aynı kategoride ortak diğer bir vurgusu da İslam içi düşünce çeşitliliklerinin tabii olması, Müslümanların inanç, fikir ve anlayış bakımından yekpâre olmayıp bazı gruplara ayrılması, fakat bunun zıtlık ve karmaşaya gerekçe olamayacağı hususudur. Burada da Müslümanların kendi arasındaki selamlaşma ifadelerinin dahi barış anlamına geldiği belirtilerek İslam içi yorumların, dinin müntesipleri için çatışma sebebi olmaması çerçevesinde Müslümanlar arası birlik vurguları ön plandadır.

İki kitapta da elde edilen bulgulardan hareketle ders kitaplarında Alman İslamının inşa edildiği şeklinde net bir sonuca ulaşmak zordur. Zira çalışmanın giriş bölümünde Alman İslamı ile “Almanya’daki Müslümanların köken memleketlerinin kültür ve geleneklerinden bağımsız; otantik, fakat Alman şekilli, liberal bir İslam anlayışı oluşturulması”nın kastedildiği belirtilmiştir (Weiße, 2010; Köktaş und Kurt, 2010, 440-441). Dolayısıyla ortaya çıkan bu tasvirlerden hareketle, verilen tanıma işaret eden bir Alman İslamı çıkarımı yapmak iddialı olacaktır. Bu noktada ilgili iddianın farklı çalışmalarda, farklı analiz kategorileri çerçevesinde incelemesi önerilebilir.

Diğer bir analiz kategorisi olan hassas dinî kavram ve konuların sunumu konusunda her iki kitapta da cihat ve kısas konularından kaçınıldığı, Saphir ders kitaplarında kısas ya da cihada işaret eden bazı ayet ve hadislerin, ilgili dinî kaynakta geçen ifadelerle çevrilmesi yerine, özellikle anayasa ve demokrasiyle uyuşan bir bağlamda, genellikle modern hukuk ifadeleri ile ya da kısa slogan cümleleri şeklinde sunulduğu görülmüştür. Aynı durum, yine Saphir ders ki-

taplarında, benzer içerik bağlamında bir tarafta Kur’an ayetlerinin diğer tarafta da anayasa maddelerinin bir arada sunulduğu bir örnekte, başka bir sayfada da çocuk hakları konusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden bazı maddelerle Kur’an ayetlerinin bir arada verildiği ve öğrenciden bunları tahmin ederek ayırmalarının beklendiği içerikte de kendisini göstermektedir (Saphir 5/6, ss. 37, 126-127). Bu şekilde, İslam’ın, esasında Federal Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle de uzlaşa ve uyum içerisinde olduğuna ilişkin imalar üstü kapalı bir şekilde kitaba sindirilmiştir. Bu noktada, Saphir’deki ayet tercümeleri için farklı bir kaynak kullanılmadığını, yazarların tüm Kur’an ayetlerini Arapçadan bizzat kendilerinin çevirdiği notunu paylaştıklarını da belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla ayet ve hadislerin “rahat” tercüme ile kırpılarak ya da yuvarlak anlamla istenen vurgulara yakın içerikte tercüme edilmesi, yazarların hatasından ziyade perspektiflerine işaret etmektedir. Bu noktada Kur’an’ın ve İslam’ın yerleştirilmesi kapsamında Saphir ders kitaplarında anayasa ve demokrasi değerleriyle önemli ölçüde örtüşen bir İslam anlayışının takdim edildiği sonucuna varmak mümkündür. Aynı kategoride Ein Blick in den Islam ders kitaplarında ise İslam dinindeki neredeyse tüm tartışmalı konularla öğrencilerin yüzleşmesinin ve bunları sorgulamasının beklendiği görülmüştür. Bu bağlamda, İslam’ın müzik ve resimle ilişkisi, kadının miras hakkı ve şahitliği gibi konularda öğrencilere detaylı açıklamalar sunulduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Ein Blick in den Islam ders kitaplarında dinî metinlerdeki cehennem azabı ve kıyamet tasvirlerine açıkça yer verildiği, fakat cihat ve kısas gibi kavramlardan kaçınıldığı görülmüştür. Netice itibarıyla Ein Blick in den Islam ders kitaplarında İslam “yerleştirilirken” cihat ve kısas gibi kavramlara yer verilmemekle birlikte ayet ve hadislerin –Saphir’den farklı olarak– orijinal manaya bire bir uygun şekilde tercüme edildiği görülmüştür. Bu bakımdan Ein Blick in den Islam ders kitaplarında Kur’an’ın ve İslam’ın yerleştirilmesi iddialarına işaret eden bir içerik tespit edilmemiştir.

Son olarak Almanya’da İslam din dersinin eğitim geleneğinin olduğu bu süreçte Saphir ve Ein Blick in den Islam ders kitaplarının, bu alandaki ihtiyacı karşılamak üzere ortaya konmuş olması başlı başına bir başarı olarak kabul edilebilir. Nitekim Kiefer da çalışmasında bu iki kitabı “öncü” olarak nitelendirmektedir (Kiefer, 2012, 111). Fakat yine Kiefer ile Spenlen (2012) ve Uçar (2008) gibi konunun uzman isimleri, ders kitaplarının çeşitli açılardan analiz edilmeye muhtaç olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada, orta kademedeki seçili ders kitapları iki analiz kategorisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu iki yayının serisinin editörlerinin ve ders kitap ve materyali ile ilgilenen diğer yayıncıların,

bu sonuçları dikkate alarak içeriklerini yapılandırmaları önerilebilir. Farklı çalışmalarda aynı ders kitapları Türkiye’de okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları ile mukayeseli olarak incelenebilir. Böylece iki ülkedeki ders kitaplarının içeriğine çeşitli açılardan katkı sunmak mümkün olabilir. Bunun yanında Alman İslamı tartışmasının daha farklı bağlamlarda, çeşitli örneklemeler üzerinden analiz edilmesi önerilebilir. Bu noktada öğretim programları, farklı yazar ekibi tarafından kaleme alınan ders kitapları, öğretim süreci ve öğretmen-veli görüşleri çeşitli açılardan inceleme konusu yapılabilir.

Kaynakça

- Altunbaş, A. U. (2008). *Konzepte Islamischer religionspaedagogik anhand von experteninterviews: Eine qualitativ-emprische untersuchung*. Norderstedt: GRIN Verlag.
- Aydın, H., Halm, D. und Şen, F. (2003). “Euro-Islam”, *Das neue Islamverstaendnis der Muslime in der migration, Stiftung Zentrum für Türkeistudien/Renner Institut, Essen*, Erişim: 2 Eylül 2015, <http://archiv.renner-institut.at/download/texte/euroisla.pdf>.
- Bal, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar*. (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ceylan, R. (2008). *Islamische religionspaedagogik in moscheen und schulen: ein sozialwissenschaftlicher vergleich der ausgangslage, lehre und ziele unter besonderer beruecksichtigung der auswirkungen auf den integrationsprozess der muslimischen kinder und jugendlichen in Deutschland*. Hamburg: Dr. Kovač Verlag.
- Çetin, M. E. (2006). Der Islamische religionsunterricht. Eine stellungnahme der DİTİB. (Hrsg.: C. D.-Sander und F. Kraft) *Islamischer religionsunterricht –Wohin führt der weg?– Zwischenbilanz und ausblick*, (42-45). Hannover: Haus kirchlicher dienste der evangelisch-lutherischen landeskirche Hannovers.
- Davarcı, A. (2006). *Alman ilk ve orta öğretim tarih ders kitaplarında metodoloji ve Türk imajı üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- de M., T. (2011). Islamischer religionsunterricht in deutschland: ein wertvoller beitrag zur integration. (Dokumentation Deutsche Islam Konferenz) *Islamischer religionsunterricht in Deutschland: perspektiven und herausforderungen*, (6-19). Nürnberg, Erişim: 14 Eylül 2015, <http://www.deutsche-islam-kon->

ferenz.de/shareddocs/anlagen/dik/de/downloads/sonstiges/dokumentation%20iru-tagung%201011.Pdf?__blob=publicationfile.

- Dokumentation der fachtagung der beauftragten der bundesregierung für migration. (2005). *Islam einbürgern – Auf dem Weg zur Anerkennung muslimischer Vertretungen in Deutschland*. Flüchtlinge und Integration, Berlin.
- Gebauer, K. (2006). Islamkunde in NRW. (Hg. S. Reichmuth ve dğr.) *Staatlicher Islamunterricht in Deutschland: Die Modelle in NRW und Niedersachsen im Vergleich*, (27-52). Berlin: Lit Verlag.
- Gemein, G. (2012). Genehmigung von schulbüchern als instrument von qualitaets-sicherung. (Hrsg.: K. Spenlen und S. K.-Othman) *Integrationsmedium Schulbuch: Anforderungen an Islamischen religionsunterricht und seine bildungsmaterialien*, (61-72). Göttingen: V & R Unipress.
- Gesetz zur einföhrung von Islamischem religionsunterricht als ordentliches lehrfach (7. Schulrechtsänderungsgesetz). Erişim: 24 Eylül 2017. https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_vbl_detail_text?anw_nr=6&vd_id=13088&menu=1&sg=1&keyword=schule.
- Jacobs, A. (2006). Einbürgerung des Koran, *Financial times Deutschland*, Erişim: 11 Kasım 2015, <http://www.woehaus.De/islam/einburgerung%20des%kokrans.htm>.
- Kaddor, L., Müller R. und Behr, H. H. (Hrsg.). (2008). *Saphir 5/6: Religionsbuch für junge musliminnen und muslimen*, (Band 1), Kösel Verlag.
- Kaddor, L., Müller R. und Behr, H. H. (Hrsg.). (2011). *Saphir 7/8: Religionsbuch für junge musliminnen und muslimen*, (Band 3), Kösel Verlag.
- Khalifaoui, M. (2010). Gaengige erwartungen und erziehungsvorstellungen der Muslime: Was die zufriedenheit verbirgt?. (Hg.: B. Uçar und D. Bergmann) *Islamischer religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele* (113-123), Göttingen: V & R Unipress.
- Kiefer, M. (2001). *Islamische unterweisung* in deutscher sprache eine skizze zu gründen, problemen und lösungsmöglichkeiten. (Hrsg.: E. Gottwald und D. C. Siedler) “*Islamische unterweisung*” in deutscher sprache: *Berichte, stellungnahmen und perspektiven zum schulversuch in nordrhein-westfalen*, (61-64). Neukirchen: Vluyn.
- Kiefer, M. (2005). *Islamkunde in deutscher sprache in nordrhein-westfalen: Kontext, Geschichte, verlauf und akzeptanz eines schulversuchs*. Münster: Lit Verlag.
- Kiefer, M. (2012). ‘Saphir 5/6’ und ‘EinBlick in den Islam 5-6’ – kritische Anmerkungen aus Islamwissenschaftlicher Perspektive. (Hrsg.: K. Spenlen

- und S. K.-Othman) *Integrationsmedium Schulbuch: Anforderungen an Islamischen Religionsunterricht und seine Bildungsmaterialien*, (99-112). Göttingen: V & R Unipress.
- Köktaş, M. E. und Kurt, H. (2010). Integration ohne Anerkennung? – Die Zukunft der Muslime in Deutschland. (Hg.: B. Uçar) *Die Rolle der Religion im Integrationsprozess: Die deutsche Islamdebatte*, (437-458). Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Lau, J. (2007). Einbürgerung des Islam, *Zeit Online*, Erişim: 11 Kasım 2015, http://blog.zeit.de/joe_rglau/2007/06/28/die-einbuengerung-des-islam_595.
- Lerch, W. G. (2006). Auf dem Weg zum Euro-Islam?, *Leitartikel, FAZ*, Erişim: 10 Kasım 2015, <http://www.faz.net/aktuell/politik/leitartikel-auf-dem-weg-zum-euro-islam-1380180.html>.
- Liberal-Islamische Bund e. V. Erişim: 15 Mart 2019. <https://lib-ev.jimdo.com/>
- Mohagheghi, H. (2010). Islamischer Religionsunterricht aus Sicht der Muslime in Deutschland. (Hrsg.: H. H. Behr ve dğr.) *Was soll ich hier?: Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, (223-227.) Münster: Lit Verlag.
- Oebbecke, J. (2010). Das Grundgesetz und der Religionsunterricht. (Hrsg.: B. Uçar ve dğr.) *Religionen in der Schule und die Bedeutung des Islamischen Religionsunterrichts*, (53-63). Osnabrück: V & R Unipress.
- Richter, E. (2005). Die Einbürgerung des Islam, *Aus Politik und Zeitgeschichte-APUZ*, Erişim: 11 Kasım 2015, <http://www.bpb.de/apuz/29054/die-einbuengerung-des-islams-essay?p=all>.
- Roy, O. (2006). *Der islamische Weg nach Westen: Globalisierung, Entwurzelung und Radikalisierung*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Sarıkaya, Y. (2008). Almanya’da İslam din dersi: Talepler, uygulamalar, tartışmalar, *Diyamet İlmî Dergi*, 44(1), 127-144.
- Spenlen, K. (2012). ‘Saphir’ und ‘Einblick in den Islam’ – kritische Anmerkungen aus pädagogischer Perspektive. (Hrsg: K. Spenlen und S. K.-Othman) *Integrationsmedium Schulbuch: Anforderungen an islamischen Religionsunterricht und seine Bildungsmaterialien*, (113-137). Göttingen: V & R Unipress.
- Uçar, B. (2008). Didaktik, Methodik und Inhalte eines Islamischen Religionsunterrichts in Deutschland: Versuch einer Grundlagendarstellung und künftige Forschungsaufgaben. (Hrsg: H. H. Behr, M. Rohe und H. Schmid) *“Den Koran zu lesen genügt nicht!”, Fachliches Profil und realer Kontext für ein neues Berufsfeld Auf dem Weg zum Islamischen Religionsunterricht*, (105-121). Berlin: Lit Verlag.

- Uçar, B. (Hg.). (2010). *Ein blick in den Islam 5/6*, Schulbuchverlag Anadolu.
- Uçar, B. (Hg.). (2012). *Ein blick in den Islam 7/8*, Schulbuchverlag Anadolu.
- Uslucan, H.-H. (2011). Islamischer religionsunterricht in Deutschland – Erwartungen und Vorbehalte. (Dokumentation Deutsche Islam Konferenz) *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Perspektiven und herausforderungen*, 27-49. Nürnberg, Erişim: 14 Eylül 2015, http://www.deutsche-islam-konferenz.de/shareddocs/anlagen/dik/de/downloads/sonstiges/dokumentation%20iru-tagung%201011.Pdf?__blob=publicationFile.
- Weiß, W. (2010). Worin liegt die zukunft der Islamischen religionspaedagogik in Deutschland?. *Islamische Studien in Deutschland*, Tagung, 13./14. Juli 2010, (Koreferat zum Beitrag von Harry Harun Behr). Erişim: 12 Mayıs 2016. <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/Weisse.pdf>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Content Analysis of Islamic Religion Culture/Information Textbooks in German Language Under the Scope of “German Islam” and “Localizing Islam” Concepts

Semra ÇİNEMRE, Corresponding Author. Assistant Professor.
Trabzon University, Faculty of Theology.
E-mail: semra.cinemre@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2924-1129

Introduction

More than half a century has passed since the first guest worker immigration wave arrived to Germany, and Muslim presence in Germany has now expanded to four separate generations. Since the early 2000s, the number of Muslim students attending German public schools has reached 700 to 900 thousand (Uslucan, 2011, 28; de Maizi re, 2011, 14). In the face of this socio-demographic reality, now, how to give an Islamic religion course for Muslim students is being discussed rather than its necessity (Ceylan, 2008, 90; Khalfaoui, 2010, 114; Oebbecke, 2010, 59; Mohagheghi, 2010, 223).

Especially since 2008 there have been significant developments on the way of setting regular Islamic religious courses. Preparation of curriculum, textbooks and teaching materials and training of teachers for this courses are some first and basic developments for Islamic religious courses (Ceylan, 2008, 126; Gebauer, 2006, 29-30; Altunbaş, 2008, 20; etin, 2006, 45). Besides this developmental process, there are also some debates and concerns on this course. It is debated that with an Islamic knowledge/culture course in German language - whether

conscious or unconscious - basic Islamic religious concepts can be manipulated in terms of content, and this causes some alienations to traditional religious conceptions (Kiefer, 2001, 61-64; Kiefer, 2005, 22, 211, 217). As a matter of fact “Euro Islam”, “German Islam” (Aydın, Halm & Şen, 2003; Lerch, 2006), “Localizing Islam” (Lau, 2007; Dokumentation der Fachtagung, 2005; Richter, 2005) and “Localizing Quran” (Jacobs, 2006) concepts points this concern. With the concept of German Islam what mostly meant is creation of an authentic, but German-shaped, liberal Islamic understanding (Weiße, 2010; Köktaş und Kurt, 2010, 440-441). It is claimed that with those concepts Islam will be interpreted in German language and Western context in a completely new way (Weiße, 2010; Köktaş und Kurt, 2010, 440-441).

To address these controversial points, two research categories were identified in this study under the content analysis technique: Representation of Islamic religion and presenting of delicate religious concepts and subjects. Through these categories the claim that Islam is interpreted in a completely new way in the Western context will be examined in terms of different perspectives and how Islam is introduced and presented in textbooks will be revealed.

Some academic studies draws attention to the need for academic studies in order to develop textbooks and materials (Kiefer, 2012, Spenlen, 2012). This study has been written to contribute to this field, which has been in development process. It is known that Islamic religious lessons are an actual issue and as a matter of fact, almost every year there are developments on the subject.⁷ In this context there is a need for further studies to follow developments in the field of Islamic religion in Germany closely. At this point, this article is thought to be a work of original and actual value.

Method

Population and Sampling

The research population is composed of textbooks in German language which are mostly current at Islamic knowledge/culture course model. The sample of the research consists of *Saphir* and *Ein Blick in den Islam* for middle level 5-8th

⁷ At this point according to Prof. Dr. Yaşar Sarıkaya, there is a constant change and development related to Islamic religion courses. Therefore, the work done yesterday is far from explaining the current situation, and the work done today will be far from explaining the future (Sarıkaya, 2008, 129).

grade.⁸ These textbooks are chosen because they are first textbook examples written in German and besides both have books for intermediate level.⁹

If we need to introduce both books briefly here; both series of Saphir were published in Kösel-Verlag in the editorship of Lamya Kaddor (<https://lib-ev.jimdo.com/>), Rabeya Müller and Harry Harun Behr. Two of Saphir textbooks are made up of fifteen units, and Saphir 5/6 has 192; Saphir 7/8 has 216 pages. Ein Blick in den Islam series were published in the editorship of Bülent Uçar at 2010 and 2012 years. Ein Blick in den Islam 5/6 is made up of seventeen units and has 164 pages, Ein Blick in den Islam 7/8 is made up of nineteen units and has 184 pages.

Technique of Research: Content Analysis

In this study, “content analysis” technique was used in accordance with the qualitative research method. The purpose of content analysis is to find out what the content in the text means, what the underlying emphasis is and interpret it in this context (Bal, 2013, 179). This means “a second reading” which means a more meaningful and profound reading (Bilgin, 2014, 8).

Data Collection and Analysis

In this study, a categorical analysis type was applied which expresses how a certain message is first divided into units and then these units are grouped into categories according to certain criteria (Bilgin, 2014, 18-28). The analysis categories of this study is determined as follows: Representation of Islamic religion and presenting of delicate religious concepts and subjects.

Under each analysis category Saphir and Ein Blick in den Islam have been studied separately in two subheadings in the 5/6 to 7/8 series. Thus, the data are presented partly and systematically and this makes it possible for the readers to compare two different series of publications, and also different class levels in the same series.

⁸ Books 5th and 6th grades and 7th and 8th grades are combined in a single book and printed as 5/6 and 7/8.

⁹ The first print copies of related books have been selected and their identities are as follows: *Saphir 5/6: Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, (Lamya Kaddor, Rabeya Müller und Harry H. Behr (hrsg.), Band 1, Kösel Verlag, 2008). *Saphir 7/8: Religionsbuch für junge Musliminnen und Muslime*, (Lamya Kaddor, Rabeya Müller, Harry H. Behr u.a. (hrsg.), Band 3, Kösel Verlag, 2011). *Ein Blick in den Islam 5/6*, (Bülent Uçar (hg.), Schulbuchverlag Anadolu, 2010). *Ein Blick in den Islam 7/8*, (Bülent Uçar (hg.), Schulbuchverlag Anadolu, 2012).

Findings and Comments

Here, the findings of the two categories of analysis will be presented in two subheadings.

1. Representation of Islamic Religion

In this title it will be revealed how Islam is presented and with which concepts and expressions are associated in textbooks. As a result, how Islam is “localized” in Germany will be dealt with, and the claim related to “German Islam” will be examined.

a. Analysis of Saphir textbooks

Saphir 5/6 and 7/8

It was found that in Saphir textbooks it is frequently mentioned that Islam is the religion of peace. In this context, it is emphasized that Islam means peace and serenity with the Creator, the nature, the society and the person himself so with only peaceful behavior a peaceful coexistence is possible. It is also pointed out that although Islam is a religion of peace, religious texts can be used as tools for violence, and in this context, some Muslims are able turn into religious extremist groups. It is also emphasized that the background position of the Muslim woman is not based on Islamic religious texts but rather on some interpretations and evaluations.

Apart from these emphases it has been seen that Saphir underline the fact that the Qur’an does not only consist of short stories, worship and faith subjects, but its message is related directly to the life and behavior. Other emphases of the Saphir textbooks are as follows: Islamic culture and civilization, especially in the Middle Ages, is a good example of the variety of domestic Islamic thought, this variety considered to be natural instead of being the reason for contradiction and confusion.

b. Analysis of Ein Blick in den Islam textbooks

Ein Blick in den Islam 5/6 and 7/8

Although it does not cover a wide variety of topics like Saphir textbooks some representations of Islam have been identified in Ein Blick in den Islam textbooks.

It is emphasized that Islamic belief does not only deal with heart and emotions, but it also encompasses a wide range of behaviours; Muslims are divided into groups in terms of opinion and understanding and Islam is a source of inspiration by influencing different parts of art and culture.

2. Presenting of sensitive religious concepts and subjects

In this study sensitive religious concepts like “sharia”, “jihad” the right of witness and inheritance of women in Islam and the punishment system in the Quran, will be analysed in terms of the way they are handled in textbooks. Therefore our analysis of religious content will be limited by the aforementioned codes.

a. Analysis of Saphir textbooks

Saphir 5/6 and 7/8

It has been seen that Saphir textbooks give place to some controversial topics of Islamic religion such as beating children and Aisha’s (wife of Prophet Muhammad) marriage age. It was found that both series of Saphir avoided sensitive concepts related to Islam such as “jihad”, “Retaliation” (*Qisas*) and the tortures of hell and some close concepts were often presented with modern juristic expressions or as some social content and messages.

b. Analysis of Ein Blick in den Islam textbooks

Ein Blick in den Islam 5/6 and 7/8

It has been seen that in Ein Blick in den Islam textbooks, students are expected to face and question almost all controversial issues of Islamic religion such as; Islam and painting, Islam and music, Islam and women’s testimony and inheritance. It was also found that the fear of Allah, the portrayals of hell and Judgment Day are clearly expressed in textbooks. But like Saphir textbooks at Ein Blick in den Islam series avoided sensitive concepts of Islam such as “jihad” and “Retaliation” (*Qisas*).

Result

First of all, the fact that Islam is a religion of peace is the dominant focal point of Saphir textbooks. In this regard, it is stated that terrorism identification with

Islam does not correspond with the essence of Islam, and in Saphir textbook Muslim youth have also been assured against possible discriminatory attitudes towards them with pointing out that peace is necessary for a peaceful coexistence. Keeping in mind all these emphases made in Saphir textbooks it is possible to make a conclusion that the Islamic concept built in Germany is contributing and enhancing peace and integration in multicultural society.

Also, it is observed that in the context of the “Localizing Islam” sensitive concepts of Islam such as “jihad” and “Retaliation” (*Qisas*) were avoided at both series of publications. In Sapphire textbooks those concepts were often presented with modern juristic expressions. At this point is possible to come to the conclusion that at the Saphir textbooks “Islam” is presented to be associated often with the values of constitution and democracy. But with all of these findings it can not be said that the assertion of “German Islam” verified precisely in the textbooks.